

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

МОНОЛАТІЙ Іван Сергійович

УДК [323.21] (477.8) “1867/1914”

**ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЕТНІЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ
В АВСТРО–УГОРЩИНІ
(НА ПРИКЛАДІ ГАЛИЧИНИ І БУКОВИНИ)**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету Міністерства освіти і науки України

- Науковий консультант: доктор політичних наук, доцент
Гон Максим Мойсейович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри політичних наук
- Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Євтух Володимир Борисович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
директор Інституту соціології, психології та управління
доктор політичних наук, професор
Картунов Олексій Васильович,
Університет економіки та права «Крок»,
завідувач кафедри міжнародної інформації
- доктор політичних наук, доцент
Ротар Наталія Юріївна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
професор кафедри політології та державного управління

Захист відбудеться “26” лютого 2011 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 76.051.03 у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича за адресою: 58012, м. Чернівці, вул. Кафедральна, 2, корп. 14, ауд. 18.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича за адресою: 58012, м. Чернівці, вул. Лесі Українки, 23.

Автореферат розісланий “__” січня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П. М. Катеринчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Етнічна ідентичність здавна визнана найпотужнішою серед інших форм самоусвідомлення індивіда, а отже – надалі гратиме важливу роль у політичному процесі. Це спонукає вивчати останній у етнічному ракурсі, зокрема – досліджувати постання етнічних політичних акторів та захист ними групових прав.

Період кінця XX – початку XXI ст. характеризується зміною парадигми в етнонаціональній політиці країн Центральної-Східної та Західної Європи. Суттєву роль для розуміння складних механізмів взаємодії у багатоетнічному середовищі відіграють знання про інституціоналізацію та діяльність етнічних політичних акторів, які мали місце у минулому. Адже, починаючи з XIX ст., етнонаціональні спільноти стали (поряд із класами) основними учасниками політичного процесу, а з другої половини 60-х років XX ст. – одними із головних суб'єктів політичних взаємин.

Такий статус-кво визначає імператив осмислення каталізаторів політичної участі різних за статусом спільнот, вивчення процесу їх інституціоналізації та досвіду захисту ними групових інтересів. Це завдання видається особливо актуальним із урахуванням того, що величезні за територіями та етнічно неоднорідні імперії кінця XIX – початку XX ст. презентували різні стратегії в царині етнонаціональної політики. До того ж, політичний процес у межах таких держав був рівнодіючою багатьох різноспрямованих змін – глобальних, субнаціональних (регіональних) і локальних. Тому політична система Австро-Угорщини повинна осмислюватися з урахуванням діяльності різностатусних етнічних політичних акторів. Оскільки політичні процеси проявлялися й на рівні провінцій дуалістичної імперії, що утворювали «макроелементи» держави на регіональному рівні, зокрема у Галичині й на Буковині, то він суттєво впливав на загальноімперські політичні процеси та інститути й навпаки. Відтак дослідження етнічного аспекту інституційних процесів в Австро-Угорській імперії набуває значущості внаслідок альтернативності загальноєвропейських інтеграційних процесів.

Зокрема актуальним є вивчення досвіду взаємин етнонацій з державою як особливим політичним актором, специфіки політичної мобілізації етнічності, а також захисту групових прав етнічними політичними акторами. Адже українська, польська, єврейська, німецька та румунська спільноти у Цислейтанії, як складові багатонаціонального суспільства Габсбурзької монархії, були одними з найбільших і стали активними учасниками етнонаціональних взаємин другої половини XIX – початку XX ст. Об'єктивний аналіз етнонаціональної політики цього періоду засвідчує, що у більшості випадків виникнення політичних інститутів стало джерелом конструктивного державотворення, прогресу, оновлення суспільства на демократичних засадах та його культурного піднесення. Оскільки взаємовідносини суб'єктів етнополітичної сфери, залежно від їх статусу і характеру, поєднували і конструктивний потенціал, і небезпеки дестабілізації, породжуючи необхідність їхньої оптимізації, видається важливим дослідження, з одного боку, ролі та місця держави в інституціоналізації та діяльності етнічних політичних акторів, а з другого – формалізації державою політичної участі громадян в умовах поліетнічного суспільства.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами й темами.

Дисертаційне дослідження є частиною науково-дослідних робіт, які виконуються кафедрами всесвітньої історії та політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету: «Національні меншини в суспільно-політичних та економічних процесах країн Центрально-Східної та Південної Європи (XIX–XX ст.)» (номер державної реєстрації – 0109U006508) та «Порівняльний аналіз політичних процесів, структур та систем України та світу» (номер державної реєстрації – 0107U010965).

Мета й завдання дослідження. Метою дослідження є всебічне вивчення інституційних процесів у сфері етнополітики Австро-Угорської імперії у 1867–1914 рр., що стосуються забезпечення прав та потреб етнічних політичних акторів.

Мета дослідження зумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

- визначити теоретико-методологічне й практичне значення класичних і сучасних концепцій інституціоналізації етнічних політичних акторів та теорій політичної участі для з'ясування базових характеристик діяльності етнонаціональних спільнот в умовах політизації етнічностей;
- простежити формалізацію державою політичної участі громадян та визначити пріоритети держави в умовах етнічного пробудження;
- дослідити генезу етнічного каталізатора політичної мобілізації;
- охарактеризувати соціально-економічні, етнопсихологічні та інституційні чинники, які впливали на співвідношення професійної структури та ліній соціального розмежування;
- проаналізувати ідейні платформи і внутрішньогрупові стратегії, які впливали на інституціоналізацію українських, польських, єврейських, румунських та німецьких політичних акторів, їх партійних представництв;
- дослідити варіативність захисту групових прав етнічними політичними акторами через виокремлення політичних, етноекonomічних та ціннісних міжгрупових протиріч;
- розкрити особливості електоральної участі в умовах політизації етнічностей, що супроводжувалася інституціоналізацією тих етнічних політичних акторів, які мали за мету захист їх групових інтересів;
- визначити закономірності діяльності етнічних політичних акторів, на основі чого виявити форми врегулювання міжетнічних суперечностей;
- з'ясувати особливості компромісів та консенсусів формалізованих та неформалізованих етнічних політичних акторів.

Об'єктом дослідження є політичні процеси в Габсбурзькій монархії, пов'язані з консолідацією держави та етноконфесійних спільнот, формуванням останніми політичних акторів, діяльність яких з метою обстоювання прав та інтересів груп визначала специфіку та тенденції здійснення публічної політики в Австро-Угорській імперії.

Предметом дослідження є інституціоналізація та взаємодії етнічних політичних акторів Галичини і Буковини у складі Австро-Угорської імперії у 1867–1914 рр., форми вмотивованої політичної участі громадян.

Територіальні межі дослідження охоплюють етнічні українські землі у складі Австро-Угорщини. При визначенні етногеографічних параметрів враховувалися особливості

етнонаціональної політики Австро-Угорщини, зокрема об'єктом аналізу стали західноукраїнські землі у межах австрійських провінцій Галичини і Буковини. Автор виходив з того, що інституціоналізація та діяльність етнічних політичних акторів у досліджуваних регіонах відбувалися у відмінних від інших західноукраїнських теренах умовах, а тому закарпатська частина етнічно-українських земель, яка не творила окремої провінції і була включена безпосередньо до угорських адміністративних одиниць (комітатів), не розглядається.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1867–1914 рр. Нижня межа визначена утворенням дуалістичної Австро-Угорської імперії, верхня – початком Першої світової війни. Саме у цей період етнонаціональні спільноти політизувалися, набули рис модерних політичних груп; політичні актори набули виразно окресленого етнічного спрямування, виникли етнічні партії, окреслилися їхні національно-політичні орієнтації. Означені хронологічні межі стали часовим простором для інституціоналізації та діяльності етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині.

Методи дослідження. У дисертації використано низку методів, принципів та підходів, які стали науково-теоретичним інструментарієм під час вирішення конкретних дослідницьких завдань. *Методологія дисертації* визначається такими методологічними підходами як *символічний реляціонізм, феноменологічний, структурно-функціональний, етносимволізм, системним підходом, методологією неоінституціоналізму, теорією раціонального вибору*. Зокрема інституціоналізацію таких феноменів «політична нація» та «політизація етнічності», як теоретичних конструктів і частину суспільної практики, пояснює символічний реляціонізм. Проблему політизації етнічності як дилему вибору ідентичності для етнофорів з'ясовує феноменологічний підхід. Його використання дозволяє увиразнити етнічність, яка виступає як певний момент культурної самоорганізації етнофорів, а нація – продукт соціальної реальності у ході діяльності етнофорів та їх взаємодії. Структурно-функціональний підхід використано для аналізу особливостей політизації української, польської, єврейської, румунської і, почасти, німецької етнічностей в Австро-Угорщині. Це дало можливість розглядати етнічні характеристики індивідів від місця, яке вони займали у політичній структурі та соціальній стратифікації суспільства. За допомогою принципу етносимволізму проаналізовано використання/тиражування етнічних символів, міфів, етнокультурних цінностей різностатусних груп. Залучення системного підходу дозволило уявити електоральний процес як цілісність, одним з найважливіших елементів є політична участь. Зокрема, цей методологічний підхід сприяв виявленню особливостей ініціатив влади стосовно різностатусних етнонаціональних спільнот, їхньої реакції як на дії нації-держави, так і етнополітичних акторів з числа «чужих». Використання методології неоінституціоналізму сприяло з'ясуванню структури спонукальних мотивів людської взаємодії у політиці, формування якої відбувається згідно з інституційним дизайном політичної системи. З позицій теорії раціонального вибору – означення учасників політичної діяльності (індивіда або групи) – розглядається поведінка етнічних політичних акторів. Остання зводить багатоманітні інтеракції до певної сукупності спрощених моделей – ігор, кожна з яких розкриває переваги індивідуальних і колективних стратегій акторів, відповідно до результату та визначеної мети.

Дисертант використав *принцип синергетики*, що дозволив поглибити розуміння соціально-політичної реальності, непрогнозованості політичного процесу, розширити вивчення різних аспектів функціонування етнічних політичних акторів. У дисертації використано низку загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Так, поєднання *методів аналізу та синтезу* у процесі вивчення етнополітичної діяльності на окремих електоральних етапах дали змогу автору виявити тенденції і закономірності розвитку електорального процесу в цілому. Метод *сходження від абстрактного до конкретного* був використаний автором для аналізу електоральної участі рівно- та різностатусних етнонаціональних спільнот. Для аналізу політичної участі були використаний *генетичний* принцип аналізу політичної участі, який дав змогу з'ясувати причини інституціоналізації етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині й передумови формування якісно та процесуально нових форм впливу громадян на структури влади. Обмежити предметне поле дослідження системною впорядкованістю політичних фактів (субстратом), які мало реальне місце і визначали характер етнополітичних відносин в досліджуваному хронотопі у період етнічного пробудження дозволив *субстратно-подієвий* принцип. Дослідження процесів політизації етнічностей та їх мобілізації потребувало застосування *інституційного аналізу*, що надає пріоритет розгляду статичних структур, суб'єктів політико-владних відносин. У пошуку оптимальних чинників інституціоналізації етнонаціональних спільнот предметом уваги автора стали структурні фактори – етнополітичні інститути, соціально-економічні й культурно-ціннісні умови та передумови взаємодії етнічних політичних акторів. Використання дисертантом положень *процесуального аналізу* сприяло вивченню динаміки етнополітичних процесів, ступеня політичної участі етнофорів та етнічних груп. Важливим для аналізу етнічної зумовленості політичних процесів, форм суспільної свідомості, а також розуміння внутрішніх причин політичної поведінки етнофорів став *ідеографічний* підхід.

До методологічних принципів дослідження міжгрупового інтераціоналізму потрібно віднести *історично-логічний підхід*, що був застосований у процесі роботи. Він дав змогу вивчити динаміку взаємодії рівно- та різностатусних груп в її послідовно-часовому розвитку, виявити пріоритети етнонаціональної політики держави, інтеграцію підпорядкованих груп в етнополітичний організм, варіативність каталізаторів порозуміння «своїх» і «чужих», конкуренцію етнонаціональних спільнот за дефіцитні ресурси. Водночас у роботі застосовано *етнополітологічний метод*. Цінність останнього полягає, з одного боку, у тому, що він дав можливість вивчати закономірності розвитку етнополітичних процесів в Австро-Угорщині, а з другого – визначити межу запозичень чужого етнополітичного досвіду, зокрема – інституціоналізації етнічних політичних акторів, підготовки державних концепцій етнонаціональної політики тощо. Це дало можливість дослідити загальні та особливі тенденції у досліджуваному явищі, простежити динаміку інституційних процесів в етнонаціональній сфері Австро-Угорської імперії, визначити їх специфіку на прикладі інституціоналізації та діяльності етнічних політичних акторів Галичини і Буковини, що сприяло розкриттю проблеми загалом.

Такі методи теоретичного пізнання, як *діалектичний* та метод *формалізації*, дали можливість розглядати явища політичної дійсності в регіонах з урахуванням суперечливості регіональних політичних процесів, взаємозв'язку компонентів регіонального і загальнонаціонального політичного життя і постійної якісної зміни всіх його сфер, а також

представити етнонаціональну політику держави як цілісну, що формується в результаті взаємодії всіх її складових, перебуває у різноманітних зв'язках із зовнішнім середовищем (соціальним, економічним, культурним). При цьому метод *формалізації* дав можливість порівняти політичні явища в регіональному розрізі за схожими параметрами їх існування для виявлення відмінного і спільного, виявити багатоманітність зв'язків і тенденцій політичного життя. Надзвичайно важливими для теоретичних пошуків особливостей міжетнічної взаємодії став *компаративний* метод, який дав змогу з'ясувати багатоманітність політичного досвіду досліджуваних регіонів – Галичини і Буковини – результати діяльності політичних фігур яких відрізнялися. Використовуючи метод *прогнозування*, було з'ясовано, що модель політичної участі, реалізована у формі безпосередньої участі в громадських організаціях, товариствах, спілках і політичних партіях, володіла найбільшим ресурсним потенціалом, оскільки формалізація державою політичної участі скорочували дистанцію між громадянами та владою, підвищували політичну компетентність громадян, раціоналізували етнополітичні відносини. При написанні дисертаційного дослідження використано *ретроспективний* метод аналізу.

Джерельною основою дослідження є архівні й частково опубліковані документи. Серед перших – документи органів влади й матеріали, що висвітлюють діяльність політичних акторів. Документи такого характеру опрацьовано у вітчизняних архівосховищах – Державних архівах Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей, Центральному державному історичному архіві України у Львові, Центральному державному архіві громадських об'єднань України, Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України, відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, а також зарубіжних установах – Державному архіві Російської Федерації, Архіві зовнішньої політики Російської імперії історико-документального департаменту МЗС Росії, Архівах Актів Давніх і Нових у Варшаві, Державного архіву у Перемишлі, відділі рукописів Ягеллонської бібліотеки у Кракові, Федеральному архіві Німеччини (відділення у Потсдамі), Центральному євангелістському архіві та Архіві дияконату Євангелістської церкви Німеччини у Берліні, Австрійському державному архіві у Відні.

Комплекс використаних джерел становить етнічна преса досліджуваного хронотопу, часописи етнічної більшості – «Правда», «Діло», «Галичанин», «Руская рада», «Новий громадський голос», «Руслан», «Гайдамаки», «Православная Русь», «Літературно-науковий вісник», «Буковина», «Стрийський голос», «Борба», «Україна», а також газети етнічних груп – «Naprzód», «Gazeta Narodowa», «Nasz Przegląd», «Kurjer Stanisławowski», «Tydzien», «Ojczyzna», «Moriach», «Czas», «Chwila», «Bukowiner Nachrichten», «Bukowiner Volkszeitung», «Die Zeit», «Czernowitzer Tagblatt», «Czernowitzer Allgemeine Zeitung».

Наукова новизна одержаних результатів визначається метою та завданнями дослідження, засобами їх розв'язання і полягає в наступному:

Вперше:

- в українській політичній науці здійснено комплексний аналіз інституціоналізації та діяльності етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині на прикладі Галичини і Буковини;
- досліджено специфіку політичної мобілізації етнічності в Австро-Угорщині;

- виокремлено участь етнічних політичних акторів – українців, поляків, євреїв, німців та румунів у виборчому процесі, яка мала безпосередній вплив на їхню внутрішню інституціоналізацію;
- доведено, що інструментом внутрішньогрупової інтеграції виступали партії, що постали в середовищі титульних етносів і обстоювали інтереси нації-держави, а інші, які об'єднували етнофорів з числа етнічних меншин, – захищалися від їхнього диктату;
- з'ясовано особливості політичної участі українців, поляків, румунів та імміграційних етнонаціональних спільнот в умовах етнізації політики;
- доведено використання у якості варіативності захисту групових прав етнічними політичними акторами особливих варіантів суперечностей і конфліктів – «ірландської» (страйків і бойкоту) та «російської» (етнічного тероризму) моделей. Розкрито особливості використання етнічними політичними акторами виборчого насильства як однієї із корелюючих етноконфліктну взаємодію детермінант;
- досліджено особливості захисту групових прав етнічними політичними акторами через виокремлення політичних, економічних та ціннісних суперечностей, а також компромісів й консенсусів рівно- та різностатусних груп. Керуючись ідеями консенсусу на рівні політики, запропоновано етнополітичну поведінку євреїв у питанні введення національного кадастру, зокрема Єврейської курії, трактувати як антиконсенсус стосовно уряду, влади/нації-держави;
- запропоноване авторське бачення природи міжетнічних компромісів в Австро-Угорщині; виокремлено *Буковинський* і *Галицький* компроміси як такі, що відображали сутність здійснених етнонаціональними спільнотами ініціатив для захисту «ми»- інтересів на регіональному рівні. Обґрунтовано правомірність використання, поряд із поняттям «буковинська згода», дефініції «буковинський парадокс» – етнополітичної ситуації, в умовах якої етнічні політичні актори на знак протесту рішуче дистанціюються від винесення ухвал з питань суспільного розвитку регіону;
- запропоновано інтерпретувати діяльність етнічних політичних акторів, які створюють і тиражують етнічні цінності і символи за допомогою друкованого слова як реалізацію функцій *символьної еліти*;
- обґрунтовано правомірність виокремлення у культурі міжетнічної взаємодії типу *маргінальної людини*, яка передбачала акумуляцію/передачу етнічними культурами певного досвіду через діяльність етнічних політичних акторів;
- обґрунтовано причини формування й функціонування неформалізованого етнічного політичного лідерства, активістської політичної культури, що протиставлялася усталеним конкурентно-конфліктним «традиціям» політичної участі та стереотипам змагального мислення етнічних політичних акторів.

Поглиблено:

- ретроспективну компоненту аналізу інституційних процесів у сфері етнополітики імперій;
- висновки про дієвість теорії раціонального вибору на прикладі конкретного політичного процесу. Згідно з ними кожен політичний актор намагається досягнути бажаних цілей

через використання найповнішої інформації із залученням мінімальних, але достатніх ресурсів;

- ідеї про конкурентний формат діяльності етнічних політичних акторів, а також співвідношення етнічної професійної структури та ліній соціального розмежування;
- твердження, що важливим інституційним механізмом входження етнофорів у владу є фактор зміни їхнього суспільного статусу – визнання за ними права на національне самовизначення;
- судження про те, що каталізатори етнополітичних конфліктів крилися не тільки в суперечностях, які виникали в результаті безпосередньої міжетнічної взаємодії, але й у методах, які застосовували учасники політичних суперечностей і конфліктів;
- уявлення про інтелігенцію як промотора політичної культури в лоні етнонацій, до яких належала.

Розвинуто:

- висновки про специфіку формування, функціонування та еволюцію політичної участі громадян з позицій вивчення електорального циклу як процесу *від виборів до виборів*;
- твердження про «неконтрольований режим» стосовно суб'єктів виборчої кампанії як ситуації, коли одна чи більше слабких етнічних груп підпорядковуються одній домінуючій або коаліції сильніших, що підтверджують результати парламентських виборів в Австро-Угорщині;
- висновки, про те, що у разі штучного закріплення перемоги на виборах джерелом насильства стає більшість – свідчення штучного розколу етнічної більшості регіону і/або особливостей виборчої системи;
- твердження про етнічне підприємництво як конфліктогенний фактор, який підтверджується різною за формами та організаційними методами боротьбою між етнофорами за володіння землею, домінування в селах і містах регіону в сферах торгівлі і дрібнотоварному виробництві;
- міркування про те, що група, яка володіє низкою статусних властивостей, по-різному ранжованих у різних статусних ієрархіях, почуватиметься незадоволеною і схильною до заворушень.

Теоретичне та практичне значення дисертації. Отримані результати дослідження можуть бути використані в якості теоретичної бази при проведенні подальших досліджень з проблематики. Практичне застосування результатів передбачає їх використання при підготовці комплексних досліджень з проблем політичної участі, виборчих процесів, країнознавства, етнополітології, історії України та країн Центрально-Східної Європи. Результати дослідження можуть бути корисними для органів державної влади України. По-перше, у плані врахування досвіду вирішення етнонаціональних питань Австро-Угорщиною, зокрема щодо захисту групових прав етнічними політичними акторами. По-друге, стосовно визначення першочергових завдань з наповнення реальним змістом програм, спрямованих на підтримку культурно-освітніх потреб і самобутності етнонаціональних меншин поза межами материнських держав. Одержані висновки дослідження можуть бути враховані в подальшій розробці концептуальних принципів і засад державної етнонаціональної політики України. Теоретичні розробки автора і висновки, що

впливають зі змісту дослідження, можуть використовуватися у навчальному процесі при викладанні навчальних курсів: «Політичні інститути та процеси», «Вибори і виборчі системи», «Історія та теорія політичних партій», «Державне управління та місцеве самоврядування», «Етнополітологія», «Етносоціологія».

Апробація результатів дисертації здійснена на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах і школах: міжнародній науковій конференції «Доля єврейських громад Центральної та Східної Європи в першій половині ХХ століття (до Другої світової війни)» (Київ, 26–28 серпня 2003 р.); Одинадцятій щорічній міжнародній міждисциплінарній конференції з юдаїки (Москва, Російська Федерація, 3–5 лютого 2004 р.); міжнародній науковій конференції «Людина – світ – культура» (до 170-річчя філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка) (Київ, 17 квітня 2004 р.); Дванадцятій щорічній міжнародній міждисциплінарній конференції з юдаїки (Москва, Російська Федерація, 1–3 лютого 2005 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політичні партії і вибори в Україні: історія та сучасність» (Івано-Франківськ, 14–15 жовтня 2005 р.); сесії «Wielokulturowość i dialog międzykulturowy» міжнародної школи «Artes Liberalis» (Торунь – Гнєзно, Республіка Польща, 26 березня – 8 квітня 2006 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Стосунки Заходу та Сходу України: минуле, сьогодення та майбутнє» (Луганськ, 25–26 травня 2006 р.); міжнародній науковій конференції «Ідеологія українського націоналізму на сучасному етапі розбудови Української держави» (Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2006 р.); Чотирнадцятій щорічній міжнародній міждисциплінарній конференції з юдаїки (Москва, Російська Федерація, 1–3 лютого 2007 р.); Другій Міжнародній науковій конференції «Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності» (Луганськ, 17–18 травня 2007 р.); міжнародній науковій конференції «Українсько-польське прикордоння за часів радянського режиму 1939–1941 рр.: українське, польське, єврейське соціальне життя та взаємовідносини» (Львів, 17–20 червня 2007 р.); міжнародній конференції «Ціннісно-смісловий вимір буття українського суспільства і перспективи українського націоналізму» (Івано-Франківськ, 17–18 листопада 2007 р.); міжнародній науковій конференції «Fenomen pogranicza: polska, ukraińska i białoruska literatura – wzajemne przenikanie i wzbogacanie» (Люблін, Республіка Польща, 17–18 жовтня 2007 р.); IV Міжнародній науковій конференції «Польща та Україна на шляху демократичних перетворень: історія, сучасність, майбутнє» (Житомир, 9–10 листопада 2007 р.); Четвертих Курасівських читаннях «Політичні конфлікти в сучасній Україні: сутність, витоки, шляхи подолання» (Київ, 7 жовтня 2008 р.); Міжнародній науковій конференції «Studia Ingardeniana. Interpretacja tekstu literackiego» (Люблін, Республіка Польща, 13–14 жовтня 2008 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Методологія політичної науки» (Львів, 19 грудня 2008 р.); міжнародній науковій конференції «Людина. Світ. Суспільство» (до 175-річчя філософського факультету КНУ ім. Т. Шевченка) (Київ, 21–22 квітня 2009 р.); Літній академії Університету ім. Ляйбніца «Minderheiten in Osteuropa. Minderheitenpolitik und Minderheitenkonflikte in Osteuropa vom 19. bis zum 21. Jahrhundert» (Ганновер, ФРН, 30 серпня – 13 вересня 2009 р.); П'ятих Курасівських читаннях «Політичний простір України: регіональні виміри» (Київ, 6 жовтня 2009 р.); Третій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Модернізація політичної системи України: стан та перспективи розвитку» (Луганськ, 23 жовтня 2009 р.); Міжнародній

науковій конференції «Die Ukraine und die Entwicklung ihrer Zivilgesellschaft nach 2004» (Пасау, ФРН – Тернопіль, Україна, 10–11 грудня 2009 р.); міжнародній науковій конференції «Проблеми культурної ідентичності: глобальний та локальний виміри» (Острог, 23–24 квітня 2010 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні взаємини в контексті європейських інтеграційних процесів» (Чернівці, 22–23 вересня 2010 р.); Шостих Курасівських читань «Виборча система в Україні: теоретичні виміри і суспільні реалії» (Київ, 7 жовтня 2010 р.); а також у рамках стипендійних програм Міністерств науки і вищої освіти та закордонних справ Республіки Польщі для молодих науковців (2006–2007 рр.) та Кабінету Міністрів України для молодих вчених (2006–2008 рр.).

Публікації. Результати дослідження оприлюднено в індивідуальній монографії, 32 статтях у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 11 статтях в інших наукових збірниках України та зарубіжних країн, 5 статтях і тезах за результатами конференцій українською та іноземними мовами.

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями, послідовністю та логікою проведеного дослідження. Дисертація складається з п'яти розділів, 15 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (860 позицій), додатків. Загальний обсяг дисертації – 494 сторінки, з них 397 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами і темами, визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет, територіальні та хронологічні межі, методи й методологічні засади, джерельну основу, визначені наукова новизна, практичне значення та відображена апробація результатів дослідження.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади вивчення етнічних політичних акторів. Джерельна основа дослідження**» проаналізовано вихідні концептуальні основи вивчення інституціоналізації та взаємодії етнічних політичних акторів, розкрито сутнісні параметри, які зумовлюють специфіку змісту політичної участі в умовах поліетнічного суспільства. У першому підрозділі «*Політичні виміри етнічності, етнонаціональної сфери, міжетнічної взаємодії: проблеми понятійно-термінологічного відображення*» автор, спираючись на сучасний доробок політичної науки, в якому виокремлюються параметри політичних вимірів етнічності, етнонаціональної сфери й міжетнічної взаємодії, аналізує принципи становлення і застосування нової парадигми дослідження інституціоналізації та діяльності етнічних політичних акторів. Концептуально дисертаційне дослідження формулося на засадах виокремлення та аналізу методологічного потенціалу міжетнічної взаємодії у працях Б.Андерсона, І.Берліна, В.Боттеро й К.Пренді Е.Гелнера, С.Ліпсета й С.Роккана, А.Рьоммелє, Е.Д.Сміта. В їхніх роботах визначено фактори політизації етнічності, стратифікації суб'єктів етнополітичної сфери та їхніх структурних розмежувань. На думку вчених, кожен поділ, який сформувався з тих або інших причин у суспільстві, означає існування детермінованих ним принаймні двох суспільних груп, які відрізнятимуться між собою та від загалу певними характеристиками. Відповідно це може бути основою існування відмінних інтересів, які стимулюватимуть дії політичних акторів, спрямовані на обстоювання цих інтересів. Враховуючи

відмінність характеру переживань різнопорядкових груп, їх відображення в етностатусних ідеологіях, вчені Заходу досліджують проблему націоналізму. Водночас, з огляду на те, що каталізатори міжетнічної взаємодії криються в колективних інтересах, власне – бажанні груп утримати свої домінуючі позиції або ж прагненні позбутися панування інших, особливу увагу вчених Європи та США привертає соціальний конфлікт. Його вивченню присвячені роботи Р.Дарендорфа, Т.Р.Гарра, Д.Зенгхааса, Л.Козера, Р.Коллінза, Р.Преторіуса, Р.Уілсона, Г. Тоузарда та А. Рапопорта. Особливе місце з-поміж цих праць посідає дослідження К. Калхуна, В.Хеслі та М.К. Фліна, які узагальнили домінуючі серед вчених Заходу підходи в оцінці причин етнічних рухів. Зарубіжні вчені, зосереджуючи увагу на всіх суб'єктах етнополітичної сфери, приділяють значну увагу проблемам атиюдів етнонаціональних спільнот, їхнім діям та етнополітиці держав. Цим проблемам присвячені роботи Дж.Рекса, Н.Дж.Смелзера, Е.Мендельсона, Е.Яна та ін. Серед цих праць багатогранністю проаналізованих проблем, серед яких етнополітика держав, помітно виділяються монографії Дж. Ротшильда та Р. Брюбейкера.

Однією з тенденцій політичної науки на пострадянському просторі став значний теоретичний поступ, який призвів до концентрації уваги учених на проблемах конкуренції груп та їхньої безпосередньої боротьби (А. Глухова, Г. Солдатова). Окремим блоком проблем, які розв'язують російські вчені, є дослідження проблем націоналізму та етнічної ідентичності в країнах Центрально-Східної Європи (Ю. Дунаєва), природи націоналізму (А. Ауоров), соціального конфлікту (Б. Краснов), характеристики конфлікту і консенсусу (В. Согрін). Російська наука репрезентує й вивчення проблем дихотомії «свій»/«чужий» (А. Якимович, А. Налчаджян), етнопсихології, політичної культури й етнокультурних міжгрупових контактів (М. Бобкова, К. Завершинський, Ж. Тощенко), місця міфів у ідеології політичних акторів (А. Щербаков) тощо.

Важливі теоретичні й концептуальні положення з досліджуваної проблеми містяться в працях сучасних вітчизняних учених. Зокрема це дослідження В. Бурдяк, М. Гона, В. Євтуха, О. Картунова, О. Майбороди, Н. Ротар, І. Кресіної, В. Котигоренка, Л. Нагорної, С. Римаренка, Т. Лупула та ін. Вчені здійснили обґрунтували основні якісні характеристики політичної, електоральної та протестної електоральної участі, процес операціоналізації категорій «політичний вимір етнічності», «етнонаціональна сфера», «міжетнічна взаємодія», «етнічний політичний актор», визначили можливості й обмеження їх використання в політологічному аналізі.

На основі здійсненого аналізу теоретичних підходів до визначення суті, феноменів політичних вимірів етнічності, етнонаціональної сфери, міжетнічної взаємодії, сформованих у світовій та вітчизняній політичній думці, автор робить висновок, що, з одного боку, вони є найбільш адекватним вираженням амплітуди діяльності етнічних політичних акторів, з другого – містять у собі всі необхідні методологічні принципи, підходи та інструментарій для комплексного аналізу інституційних процесів у сфері етнополітики багатонаціональних держав. Важливе місце в них займає вивчення особливостей етнічної мобілізації та ходу етнополітичного процесу через дослідження природи нації. Найбільшу увагу приділяють питанням етнополітичної взаємодії від міжетнічної напруженості до етнічного конфлікту. Дисертант підкреслює, що система етнополітичних взаємовідносин у багатоетнічній державі функціонує у

вигляді протиборства іноді протилежних тенденцій, які відображають інституціоналізацію та діяльність різноманітних суб'єктів політики. Відтак багатоманітність можливих схем поведінки етнонаціональних спільнот і держав, наведених у сучасних дослідженнях, свідчить про нагромаджені теоретико-методологічні узагальнення, а також відсутність єдиної класифікації форм і методів інституціоналізації та діяльності етнічних політичних акторів.

У другому підрозділі *«Теоретико-методологічні дискурси політичної участі: ракурс взаємодії політичних акторів в умовах поліетнічного суспільства»* категорія політичної участі розглядається як один з індикаторів вимірювання та процесів демократизації в поліетнічних державах. Дисертант підкреслює, що у системі інструментарію сучасної політичної науки, політична участь розуміється як інституціоналізований механізм впливу громадян на функціонування політичної системи, формування політичних інститутів та процес вироблення політичних рішень, за допомогою якого реалізуються артикульовані ними суспільно-політичні інтереси. Більшість положень теорій політичної участі, сформованих для аналізу політичного процесу в умовах поліетнічного суспільства, володіють адаптивними можливостями для аналізу особливостей процесу реалізації політичної участі етнічними політичними акторами.

У проблемному полі дисертаційного дослідження значної методологічної ваги набувають інтерпретації політичної участі С. Верби і Н. Ная; концептуальне бачення політичної участі, запропоноване М.Каазе, А.Маршем, А. Піццорно та Г. Перрі; ідеї Г. Алмонда та С. Верби про «синдром демократичної участі»; теорії «співгромадянської демократії» А. Лейпхарта, консенсусу Ю. Габермаса; теорії демократії участі та електоральної участі; модернізаційний підхід С. Гантінгтона; соціально-психологічний підхід теорії електоральної участі Ф. Кемпбелла, П. Конверса, В. Міллера та Д. Стокса. Головними індикаторами вимірювання демократії та процесів демократизації є теорії Й. Шумпетера та Р. Даля, які встановлюють основні характеристики та функції політичної участі. Політичну участь у залежність від статусної ознаки особистості – громадянства коригують ідеї М. Дж. Міллера, Ю. Габермаса, Р. Брюбейкера та Х. Ларді.

Сутнісні параметри політичної суб'єктності та участі громадян у період модернізації/трансформації політичної системи і політичних відносин за допомогою системного комплексного аналізу концептуалізовані у працях вітчизняних вчених І. Алексєєнко, В. Бурдяк, О. Картунова, І. Кресіної, Н. Ротар, В. Бортнікова, Ю. Макара, А. Круглашова, І. Воронова, Н. Дембіцької, Л. Угрин, О. Чемшита та ін. Теоретико-методологічні дискурси політичної участі в умовах етнонаціональної різноманітності характерні й для праць представників російської політичної науки, зокрема таких авторів як Г. Артемова та А. Белова, Д. Гончарова, М. Грачова, О. Мелешкіної, О. Шестопап.

Дисертант переконливо стверджує, що на підставі здійсненого аналізу теоретичних підходів до визначення суті, форм, чинників та моделей політичної участі громадян, сформованих у світовій та вітчизняній політичній думці, можна стверджувати, що політична участь є однією з центральних категорій, яка використовується для пояснення логіки політичного процесу в умовах стабільних демократичних та перехідних політичних систем. Разом з тим її інструментальне використання дозволяє визначати сутнісні характеристики

політичних відносин, здійснювати дослідження еволюції взаємодії основних суб'єктів політичного процесу у період політизації етнічностей. Однак, незважаючи на аналітичний характер існуючих досліджень теоретичних і прикладних вимірів політичної участі громадян, а також існуючий комплекс наукових теорій, сьогодні залишається багато відкритих питань, які виникають у процесі аналізу можливостей впливу громадян на інститути політичної системи в умовах поліетнічного суспільства.

У третьому підрозділі *«Джерельне забезпечення дослідження діяльності етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині»* доведено, що вітчизняний і зарубіжний внесок у дослідження процесів інституціоналізації та діяльності етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині на прикладі Галичини і Буковини розмежовується як за характером досліджень, так і за хронологічним принципом. Доробок українських учених з проблеми діяльності етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині доповнюється працями істориків (О. Аркуші, Я. Грицака, О. Добржанського, О. Жерноклеєва, М. Кугутяка, С. Макарчука, І. Чорновола). Щоправда, на відміну від праць австрійських, німецьких, польських та інших західних учених (Т. Андлауер, Р. Вагнер, М. Гаусляйтнер, Г. Гійс, Р. Канн, Д. Мацяк, З. Мюллер, М. Сліж, Р. Томчик) роботи вітчизняних науковців здебільшого обмежуються аналізом взаємодії українських і польських політичних фігур. Єдиною працею, в якій аналізуються особливості міжетнічної взаємодії у контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, зокрема діяльність політичних акторів українців, поляків та євреїв є монографія українського вченого М. Гона.

Значний корпус праць з проблематики дисертаційного дослідження репрезентований публікаціями представників *чернівецької політологічної школи*. Феномен етнополітичної стабільності в Австро-Угорщині на прикладі Буковини та сучасний стан етнонаціональних взаємин в Чернівецькій області досліджують В. Бурдяк, А. Круглашов та Н. Ротар. Комплексним характером відзначається й колективне (В. Ботушанський, С. Гакман, Ю. Макар, О. Масан, І. Піддубний) дослідження місця і ролі Буковини в історії європейських міжнародних відносин. Ґрунтовні висновки про політичний курс США щодо населення Габсбурзької монархії, зокрема у роки Першої світової війни, містить монографія В. Фісанова.

Додатковий матеріал для глибшого розуміння проблеми дають документи, які зберігаються в установах Національного архівного фонду України та архівосховищах Австрії, Німеччини, Польщі, Росії. Аналізуючи особливості діяльності етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині, дисертант використав документи центральних і місцевих органів влади; документи зовнішньополітичних відомств; документи репрезентативних органів етнонаціональних спільнот; матеріали судових процесів; джерела особового походження; спогади представників етнічних політичних еліт; матеріали етнічної преси. Автор висновує, що вивчення літератури свідчить про зростаючий науковий інтерес дослідників до проблеми етнонаціональних процесів в Австро-Угорській імперії другої половини XIX – початку XX ст. Це відобразилося у збільшенні кількості публікацій з цієї проблематики і розширенні спектру питань стосовно подальшого дослідження політичної участі різноетнічного населення Галичини і Буковини, політики Відня в урегулюванні міжетнічних взаємин, асиміляційних та акультураційних процесів, міжетнічних компромісів й конфліктів тощо. Відтак вдалося відстежити не тільки

підвищену увагу науковців до поведінки/ініціатив суб'єктів етнополітичної сфери в міжетнічних процесах, але й прагнення нового теоретичного осмислення складних етнополітичних та інституційних процесів в Австро-Угорській імперії.

У другому розділі – **«Держава як особливий політичний актор»** – аналізуються особливості політико-правового та інституційного забезпечення політичної участі громадян в Габсбурзькій монархії після трансформації її у дуалістичну, Австро-Угорську, імперію. У першому підрозділі *«Нормативно-правова основа формалізації політичної участі громадян Австро-Угорщини»* характеризуються нормативно-правові акти, спрямовані на модернізацію існуючої політичної системи Габсбурзької монархії. Зокрема вказується, що їх характерною рисою стало широке декларування громадянських прав і свобод. Так Основний закон («Груднева конституція») від 21 грудня 1867 р. проголосив рівність усіх громадян імперії перед законом, однакові можливості в зайнятті державних посад, свободу пересування, недоторканність приватної власності, таємницю листування, право подавати петиції і прохання, свободу слова і друку. Формалізація державою політичної участі громадян урегульовувалася двома законами від 15 листопада 1867 р. – про право громадян створювати громадські об'єднання і право громадян на громадські зібрання. Формалізація Австро-Угорщиною політичної участі її громадян передбачала й участь останніх у виборчому процесі. Еволюція принципів електоральної участі, закріплених у правовому полі Австро-Угорщини, свідчить, що особа мусила відповідати встановленим ознакам. Передусім, бути громадянином держави, досягти певного віку, а також не підпадати під категорії осіб, що позбавлені виборчих прав у законодавчому порядку як недієздатні. Разом з тим, у досліджуваній період виборче право не мало загального поширення, а участь громадян Австро-Угорщини у виборах була обмежена виборчими цензами – офіційно визначеними умовами й ознаками, на підставі яких їм надавалося право обирати й бути обраними. Серед них були: володіння майном, стать, термін осілості, рід і характер професійної діяльності. Дисертант проаналізував положення спеціальних виборчих законів: «Про вибори членів Палати послів рейхсрату» («Положення про вибори до рейхсрату») від 2 квітня 1873 р., «Про вибори членів Палати послів рейхсрату» від 26 січня 1907 р. Зокрема останній формалізував активне і пасивне виборче право. Одним з перших спеціальних нормативно-правових актів у царині визначення злочинів, пов'язаних із порушенням виборчого процесу став закон «Про карно-правні постанови для охорони свободи виборів і зборів» від 26 січня 1907 р. Нормативно-правову основу політичної участі громадян формалізував й закон «Про впровадження виборчого примусу при виборах до рейхсрату, сейму і при громадських виборах» від 11 лютого 1911 р.

У другому підрозділі *«Пріоритети політики держави в умовах етнічного пробудження»* досліджуються стратегії держави в царині етнонаціональної політики та механізми інтеграції підпорядкованих груп в етнополітичний організм. Автор підкреслює, що стратегія держави в етнополітичній царині головним чином зумовлювалася двома факторами – етнодемографічним та обраною етнополітичною моделлю її розвитку, яка передбачала гармонізацію взаємин держави й етнічних меншин. Ініціативи правлячої династії та урядів Австро-Угорщини у сфері етнонаціональної політики, в основі своїй етноплюральній, проявилися в такій тріаді: забезпеченні державного суверенітету, збереженні територіальної цілісності та досягнення

стабільного функціонування політичної системи. Вагомим компонентом архітекτονіки етнополітики Відня стала реалізація державою невідкладних заходів, які сприяли легітимації влади титульних етносів, налагодженню механізму функціонування етнополітичного організму.

Дисертант зазначає, що, зазвичай, це поступовий процес, під час якого «нові» мешканці стають активними учасниками економічного, соціального, громадянського й духовного життя країни, що їх прийняла. Якщо участь етнічних груп у етнополітичному проекті під назвою «держава» завжди відрізняється нерівноправним характером, то інтеграція підпорядкованих груп в імперський організм, свідчить про те, що, по-перше, в державі є титульна нація, яка концентрує дефіцитні ресурси (особливо владу) у своїх руках, а по-друге, всі інші етнонаціональні спільноти мають сповідувати або етносепаратизм або ж інтегруватися в етнополітичний організм. Найсильнішим фактором інтеграції підпорядкованих груп залишався тандем мова/освіта, який, утверджуючи нові ідентичності, впливав на сприйняття інтегративної функції держави. Наслідком адаптації до іноетнічного середовища було збереження власної етнічної культури разом із певним культурним «збільшенням» завдяки елементам іншої культури. З іншого боку, існувала прийнятна для обох груп основа – освітня, на якій відбувалася їхня інтеграція в єдине, передусім, крайове суспільство. Намагання встановити контроль над церковно-релігійною сферою стало показником наступального характеру дій влади. А що остання сповідувала примат формування поліетнічної політичної нації та подвійної ідентичності етнічних меншин, то її суттєвим пріоритетом була інтеграція в етнополітичний організм етноконфесійних спільнот. У розділі стверджується, що інтеграція підпорядкованих груп в етнополітичний організм відбувалася в трьох напрямках: комунікативно-мовному, політико-правовому й соціально-економічному. На кожен із них визначальний вплив справляв етнічний чинник. У першому випадку держава конструювала єдиний інформаційний простір та німецькомовне середовище в умовах різноманітності культур і задекларованої толерантності. Це завдання було одним із найважливіших на шляху формування державної ідентичності й територіального патріотизму. Його доповнювала вимога формування лояльного до правлячої династії населення і зменшення етнофорів, які невдоволені діями центральної і місцевої влади, – політико-правова інтеграція. Досягнення кожним членом суспільства конкурентноздатності та соціальної мобільності передбачало соціально-економічну інтеграцію.

Третій розділ **«Функціональність етнічного каталізатора політичної участі в умовах етноконфесійної самоізоляції»** присвячено дослідженню передумов і причин етнічної та політичної ідентичності, які визначали обсяг, потужність, спрямованість, активність та мобілізаційний потенціал етнічних політичних акторів, вивченню поліетнічної структури населення Галичини і Буковини, специфіки кількісного, якісного складу та становища етнонаціональних спільнот, контроверсійної ролі простору міжетнічної соціокультурної дистанції в інтеракціонізмі груп. У першому підрозділі *«Гене́за етнічного каталізатора політичної мобілізації»* обґрунтовується теза, що провідну роль у формалізації етнічного виміру політичної участі населення Галичини і Буковини відіграла еволюція ідентитів – від релігійної до етнічної самоідентифікації, а транслятором політичної мобілізації етнофорів виступив етнічний каталізатор. За допомогою останнього група, що належала до однієї етнічної категорії, в боротьбі за політичну владу і лідерство з членами інших етнічних груп або з нацією-державою

маніпулювала етнічними звичаями, міфами і символами з політичною метою, використовуючи їх як головний ресурс для того, щоб створити спільну ідентичність і політичну організацію «своїх» групи. На підставі етнічного каталізатора й відбувалося об'єднання різних груп населення, яке руйнувало релігійні і, почасти, станові бар'єри і вже мислило себе частиною «модернізаційної» ідеї нації. На початку досліджуваного періоду націоналістична уява залишалася процесом вироблення й експорту етнічної ідентичності з боку інтелектуалів («будителів») у напрямку традиційних суспільств, які піддавалися модернізації шляхом руйнування традиційних ідентичностей, на зміну яким прийшли модерні політичні ідентичності. Натомість активна форма дії націоналізму «в ім'я нації» як політичного принципу передбачала міжгрупову зацікавленість, інформування суспільства та природне «підключення» його до процесу формування нації за принципом «від інтелектуалів (правлячих кіл) до мас», а також мобілізацію всіх соціальних сил. Мобілізаційна участь етнофорів, яка виступала ефективним способом залучення населення до політичного процесу, ґрунтувалася на індивідуальній або груповій активності, яка здійснювалася під тиском суб'єктів політики або під їхнім впливом.

У другому підрозділі *«Співвідношення професійної структури та лінії соціального розмежування в етнічному вимірі»* проаналізовано етносоціальний склад населення регіону, констатовано відмінність між ареальним та дисперсним характером проживання українців, поляків, євреїв та інших імміграційних меншин, соціальну неструктурованість більшості етнонаціональних спільнот, що проживали на західноукраїнських землях. Беручи до уваги лінії соціального розмежування між містом і селом та культурний поділ праці, з'ясовано функціонування в західноукраїнській етнополітичній сфері міжетнічної дистанції в її соціальному й етнопсихологічному дискурсах. Автор стверджує, що міжетнічна соціокультурна дистанція, як і зумовлена культурними ресурсами спільнот світоглядна, соціокультурна дихотомія «свій – чужий», були тими факторами, які зумовили етнічний принцип політичної структуризації етнофорів в Галичині й на Буковині. Остання визначалася тією суттєвою обставиною, що в модерному часі, який характеризується суттєвими інноваціями в різних сферах суспільного життя, поступово формувався новий ідентид – етнічний, який поволі виборював право на існування поруч із релігійним.

У четвертому розділі **«Інституціоналізація етнічних політичних акторів: платформи і стратегії їхньої діяльності»** аналізуються процеси інституціоналізації українських, польських, єврейських, румунських і німецьких політичних акторів Галичини і Буковини. У першому підрозділі *«Утворення та діяльність українських партій і громадських організацій»* зазначається, що провісником етнічного відродження, а водночас і усталення етнічної свідомості українців стало утворення Головної руської ради у Львові 1848 р. Останнє десятиріччя XIX ст. позначене в Галичині й на Буковині утворенням низки партій і громадських організацій етнічної більшості (Русько-української радикальної партії, Української національно-демократичної партії, Української соціал-демократичної партії, Русько-українського християнського союзу, Католицько-руського народного союзу, Християнсько-суспільного союзу, «Русско-народной партии», Української народної партії Буковини, Української радикальної партії Буковини, «Національної Ради русинів на Буковині»). Констатовано, що українські партійні представництва здійснювали посередницько-репрезентативні функції. З одного боку, вони

демонстрували пріоритет етнічної ідентичності над іншими її типами, маніфестували назовні «ми»-почуття, що сприяло усталенню міжетнічної соціокультурної дистанції, з другого – опредмечували етнонаціональні інтереси, визначали стратегію й тактику їх захисту. Вони, зокрема, проявилися у програмових документах, заявах і деклараціях щодо «чужих» (зокрема поляків та євреїв) радикального, націонал-демократичного, соціал-демократичного та москвофільського сегментів українського політикуму.

Другий підрозділ *«Створення та діяльність польських політичних акторів»* присвячено з'ясуванню становлення та ідейних основ польських партійних структур – Стронництва демократично-народового, Демократично-народової партії для австрійської Польщі, Польської демократичної партії, Польської поступової партії, Католицької людової партії, Союзу національної праці, Партії національної правиці, Галицької робітничої партії (Соціал-демократичної партії Галичини і Силезії), Польської партії соціал-демократичної, Польського стронництва людового, координаційного комітету польських партій «Рада Народова», а також товариств «Страж польська» і «Ліга польська», «Польське товариство братньої допомоги і Читальня польська», «Огніско», «Буковинське коле польське», «Сокіл» та ін. Дисертант підкреслює, що аутгрупова трансляція платформ, які імпліцитно відображали замикання ідейних констант польських політичних акторів на проблемах етнічності, «ми»-почуттях, як і безпосередня діяльність польських партій та організацій на західноукраїнських землях, спрямовані на захист власних макросоціальних інтересів, перетворювала їх здебільшого на конфліктні групи. Найбільше це проявилось у діяльності польської ендеції, у стосунках з українцями очільники якої сповідували принципи етнічного егоїзму, солідаризму й зовнішньої експансії. В їхній ідеології набула політичної форми ідея войовничого колоніального культуртрегерства та католицького прозелітизму, а програма ендеків однозначно і безкомпромісно проголошувала стратегію тотальної війни з усіма виявами українства. Суттєвим засобом політичної мобілізації на західноукраїнських землях став й антисемітизм, який від кінця XIX ст. був серцевиною в ідеології та практиці ендеції, дебют якої на політичній сцені знаменував перехід окремих польських політичних акторів на стежку етнічної ксенофобії.

У третьому підрозділі *«Виникнення та діяльність єврейських політичних партій і громадських організацій»* проаналізовано генезу, ідеологію та діяльність партійних й громадських інституцій західноукраїнських євреїв, особливістю яких був захист інтересів групи в різних сферах суспільного життя і не протиставлення груповим переживанням «інших». Зазначається, що визначальним фактором, що спонукав політичну ідентифікацію і партійну структурізацію євреїв, – були розбіжності в їхній оцінці перспектив місцеперебування етнічної групи. Ця дилема призвела до розмежування євреїв на сіоністів і територіалістів. Зокрема формування сіоністської ідеї стало контрастним віддзеркаленням поступового визначення євреями етнополітичних цілей, їх превалювання в груповій свідомості. Розбіжність партійних ідеологій відображала відсутність єдності всередині єврейської спільноти. Ставлення до ідеї відродження національної держави розмежовувало палестинофілів і тих, хто сподівався на позитивне розв'язання єврейського питання в галуті. Разом з цим, усі єврейські партії, які інституціонувалися в досліджуваному хронотопі, виступали захисниками національно-персональної автономії (об'єднання представників єврейської нації не за територіальною

ознакою, а внаслідок індивідуального союзу без урахування місця проживання), запорукою якої вважали гміну (кагал). Автор охарактеризував організаційні засади та програмні цілі сіоністських («Шомер Ізраель», «Союз єврейських громад», товариства «Агудас Ахім», «Ціон», «Ховеве Сіон», Галицьке товариство для колонізаційної роботи в Палестині «Агават Сіон», «Мікра Кодеш», «Шохре Тошіа», «Га-іврит», Ейнігкайт», «Ахва», «Ахдут»; Єврейська національна партія Галичини та Буковини, «Поалей Сіон», «Крайовий комітет сіоністів Буковини») та соціал-демократичних і соціалістичних (Соціал-демократична партія Галичини і Силезії, Єврейська соціал-демократична партія Галичини і Буковини, Загальний єврейського робітничого союзу (Бунд), «Крайовий єврейський агітаційний комітет») інституцій. Висновується, що соціальна стратифікація євреїв призвела до визначення відмінних стратегічних завдань, які визначали діалектику національного ідеалу єврейства, свідчили й перші національні організації і товариства. Єврейська громадськість не залишалася осторонь партійної структуризації, передумовою якої став імператив національного ренесансу єврейства досліджуваного хронотопу. Він визначав завдання відродження історичної батьківщини в Ерец-Ізраель і домагався здобуття реального національного рівноправ'я в регіоні. Остання обставина була визначальною, оскільки в Австро-Угорщині, а отже й у Галичині, і на Буковині, євреїв не визнавали нацією. Відчутним фактором, який і надалі розмежовував єврейство, були суспільні ідеали. Адже саме дилема національного і соціального, класового стала своєрідним бар'єром, що відмежовував єврейську громадськість, яка шукала відповіді на численні запитання по різних партійних таборах. Національні товариства і політичні партії євреїв Галичини і Буковини об'єднували сповідування методів захисту прав власної етнічної групи, вимоги фактичного рівноправ'я в політичній і соціальній сферах, врегулювання культурних домагань тощо. Тому врегулювання єврейського національного питання, незважаючи на дисперсність євреїв, їхню етноконфесійну самотність та соціальну неструктурованість, трактувалося як альфа і омега політичних орієнтирів єврейських політичних фігур різного (автономістського, правого, лівого) спрямування. В їхніх програмових вимогах назагал превалювали захисні стратегії – як тих, хто прагнув відродження національної держави, так і тих, хто протиставлявся ідеї сіонізму. Фактор етнополітичної мобілізації євреїв, зумовлений передусім активністю їхніх політичних партій, був уявним свідком перетворення єврейської спільноти на етнополітичну націю для захисту своїх групових прав.

У четвертому підрозділі *«Становлення та функціонування німецьких та румунських політичних фігур»* простежено ідейну еволюцію німецьких та румунських політичних акторів, формування їхньої групової свідомості, самоврядних підстав та мобілізаційної здатності етнофорів, механізми взаємодії «своїх» і «чужих». Розглядається становлення спеціальних органів, які виконували функцію мобілізації етнічних німців (католиків і протестантів) – «Спілки християнських німців у Галичині» та «Товариства християнських німців на Буковині», а також товариств «Союз німецьких сільськогосподарських товариств», «Німецький магазин». Визначено місце і роль «Руху карпатських німців» – об'єднавчої сили «німців на Сході», яка організаційно і програмно координувала діяльність німців Галичини, Буковини, Угорщини, Семигорода (Трансильванії), Румунії та Словенії – в процесах інституціоналізації німецьких етнічних акторів. Підкреслюється, що німецькі культурницькі та громадсько-політичні

організації були здебільшого пасивними статистками інституціоналізації власних політичних акторів. В їхньому середовищі домінувала політична аморфність, оскільки, з одного боку, їхні інституції, які діяли в досліджуваний час на західноукраїнських землях мали виключно культурницький характер, з іншого, їхня діяльність сприяла збереженню етнічної самобутності німців у діаспорі, не протиставляючи їх нації-державі. У підрозділі проаналізовано утворення та діяльність румунських політичних утворень, зокрема Централістської партії, політичного союзу «Конкордія», Румунської національної партії Буковини (Волоської консервативної партії), Румунської національно-народної партії, Демократичної партії, спрямовані на поширення ідей дако-романізму, а також ініціативи «Румунського національного дому» у Чернівцях і «Товариства румунських ремісників» щодо захисту етнічного бізнесу. Визначальною рисою діяльності Румунської національної партії Буковини та Демократичної партії був антисемітизм. Румунські партії трактували єврейське населення головними ворогами та винуватцями соціально-економічного становища румунського населення. Разом з тим, румунські партії були маргінальними політичними фігурами, які мали слабку підтримку румунського населення Буковини.

Дисертант підкреслює, що з моменту своєї генези політичні партії та громадські інституції етнічних груп становили частину ринку участі (партисіпації), в межах якого проявлялася громадянська активність. Запити населення інтегрувалися у процес вироблення і ухвалення політичних рішень – через диференційовану систему спілок, організацій, політичних партій. У такій формі діяльності членів та симпатиків різноформатних політичних фігур етнічних груп виокремився ринок громадянської активності – через інституціоналізацію та діяльність суспільно-політичних рухів, груп інтересів, громадські організації, а партії етнічних груп стали основними акторами політики. Артикуляція конкретними етнічними політичними акторами «ми»-інтересів назовні сприяла політичній соціалізації етнофорів, які за посередництва партій здійснювали заходи, спрямовані на реалізацію етногрупових інтересів. Ідеології партій, які діяли на західноукраїнських землях, і утворилися на основі етнічної ідентичності, відображали інтереси членів конкретної групи. Примат політичної культури, в якій визначальним концептом повсякчас виступали власні інтереси, – готовність задовольнити їх коштом «чужих», як і численні об'єктивні причини для міжетнічних антагонізмів призвели до такої етнополітичної ситуації, в якій політичні актори етнічних спільнот уособлювали здебільшого інституціоналізовані сили, які конкурували/конфліктували. Незважаючи на розбіжності в ідеологіях, наявність у середовищі кожної з спільнот усього спектра сил, етнічні партії виявляли однаковість у категоричності вимог стосовно відродження власних держав. Багатоаспектність їхніх вимог суттєво коригувалася наявністю соціальної бази етнічних політичних акторів, варіативністю сповідуваних етнофорами суспільних цінностей.

П'ятий розділ **«Захист групових прав етнічними політичними акторами»** присвячено з'ясуванню особливостей захисту групових прав через виокремлення політичних, етноекономічних та ціннісних протиріч, електоральної участі етнічних політичних акторів у контексті партійної ідентифікації, а також компромісів та консенсусів формалізованих та неформалізованих етнічних політичних акторів. У першому підрозділі *«Політичні протиріччя як мобілізаційні фактори електоральної участі»* розглядаються політичні суперечності і

конфлікти, які були однією з найважливіших підстав для захисту групових прав етнічними політичними акторами. Їхніми передумовами були протиставлення одних суб'єктів міжетнічної взаємодії прагненням інших, яке виявлялося в діалектиці (взаємодія) заперечення «вони»-устремлень. Ініціативи етнічних груп, спрямовані на зміну/збереження суспільних реалій, свідчили як про їхню відмову від взаємодії на засадах «правил гри» чи, навпаки, їх захист, так і про намір запобігти досягненню визнаних результатів конкурентною стороною. Дисертант проаналізував виборчі кампанії до Галицького (1889, 1895 рр.) крайового сейму, а також рейхсрату (1907, 1911 рр.), класифікував основні механізми зловживань під час виборчих кампаній, як приклад позиційних конфліктів, що ґрунтувалися на суперечностях, закладених у формальній структурі організації, зокрема її рольовому статусі. Підкреслюється, що варіативність змагання етнічних спільнот за здобуття дефіцитних ресурсів, зокрема за статус групи в етнополітичній ієрархії, передбачав, що важливим інституційним механізмом входження етнофорів у владу (зокрема й представників етнічних меншин) був фактор зміни їхнього суспільного статусу – визнання за ними права на національне самовизначення. Суттєвим прикладом цього була українсько-єврейська коаліція 1907 р. – свідчення поєднання етнічних політичних акторів, які статусно та ідеологічно найближчі між собою. Разом з тим надмірну емоційність та категоричність у захисті «ми»-інтересів у міжетнічну взаємодію вносили, з одного боку, принцип колективної відповідальності етнонаціональних спільнот і непоступливість конфліктивних сторін та ворожнеча груп і їхня конкуренція в політичній сфері суспільного життя, з другого. Каталізатори політичних протиріч у досліджуваному хронотопі крилися не тільки в суперечностях, які виникали в результаті безпосереднього міжгрупового інтераціоналізму, але й у методах, які застосовували учасники політичних суперечностей і конфліктів. Останні коливалися від психологічного тиску до застосування безпосереднього фізичного насильства щодо «чужих». Це зокрема прояви нетерпимості чи брутальної агресії щодо євреїв на місцях, які відбувалися під час виборів до рейхсрату 1911 р. Особливою ареною проявів антисемітизму, враховуючи їх перманентність, стали виборчі дільниці. Фактом застосування щодо учасників міжетнічної взаємодії фізичного насильства й терору трактується т. зв. «дрогобицький кровопролив». Останній супроводжувався актами застосування сили, спрямованими на маргіналізацію ролі «чужих» у різних сферах суспільного життя, а методи терору визначала специфіка вияву агресії. Остання в реаліях етнополітичного конфлікту суголосна етнічному насильству. Дисертант вважає, що «криваві» парламентські вибори 1911 р. підтверджують тезу, що держава є безпосередньою учасницею етнополітичного конфлікту. Замість того, щоб здійснювати функцію незалежного арбітра міжетнічного інтераціоналізму, вона фактично виступала на боці домінуючого етносу (поляків) супроти однієї з меншин (євреїв). Як мобілізаційний фактор використовувався й етнічний тероризм. Його особливістю була, передусім, захисна функція (аналогічна до «охоронного націоналізму») національно-визвольної боротьби етнічної більшості (зокрема убивство намісника Галичини А. Потоцького у 1908 р.). Висновується, що електоральна участь реалізовувалася у формі змагальної мобілізації етнофорів, які, таким чином, засвоювали ті моделі політичної участі, що характеризували їх міжвиборчу активність. Відтак протестна електоральна участь детермінувалася сприйняттям громадянами власних політичних можливостей, оцінкою рівня ефективності виконання політичними

інститутами своїх функцій, ставлення до політичних партій, громадських рухів. Загалом вони відображали особливості політичного процесу та дозволяють зрозуміти взаємозалежність процесів формування у громадян потенціалу політичного протесту та діяльності етнічних політичних акторів.

Другий підрозділ *«Етносоціальні та ціннісні конфлікти як каталізатори конкуренції етнічних політичних акторів»* присвячено виокремленню етноекономічних та ціннісних суперечностей. Підкреслюється, що каталізатором конкуренції етнічних політичних акторів було суперництво за землю, яке зумовлювалося малоземеллям українців і концентрацією значних володінь у руках «чужих», насамперед поляків й румунів. Атмосферу міжетнічної напруги й конкуренції усталила польська колонізація західноукраїнських земель. Рівень незадоволення аграрною політикою центру й неприйняття колонізації «чужими» територій, де українці становили незаперечну етнічну більшість, відображала кількість їхніх акцій протесту. Наймасштабнішою із них був сільськогосподарський страйк 1902 р., який під впливом основних політичних фігур українців (радикалів, соціал- і націонал-демократів), набрав етносоціального і етнонаціонального характеру. Зазначається, що протестні дії вплинули на агрегацію українськими політичними акторами своїх програмних положень. Симптоми міжетнічної конкуренції за землю простежуються й між рівнотатусними спільнотами, зокрема українцями та євреями. В арсеналі несилкових методів боротьби з євреями – акції бойкоту їхніх закладів торгівлі. Практику бойкоту як інструментарію економічної конкуренції слід трактувати одночасно й засобом «психологічного витіснення» євреїв із села. Його здійснювали односельці шляхом морально-психологічного тиску, в основному без застосування методів насильства щодо них, здебільшого шляхом агітації. Інші, протилежні методам «психологічного витіснення» й економічного бойкоту, – методи силові. В окремих виступах проти євреїв, що проживали в селах, вони набирали особливої сили, коли траплялися випадки фізичного насильства над ними. У спектрі варіативності етносоціальних конфліктів – антиєврейські заворушення, ініційовані польськими політичними акторами за участі українських селян. Стверджується, що міжетнічна конкуренція в західноукраїнських селах, яка в окремих випадках набрала ознак актуалізованого етносоціального конфлікту, слугувала додатковим фактором мобілізації груп – української, польської та єврейської. Ротацію ролей між суб'єктами міжетнічного інтеракціонізму суттєво коригувало формування уявлення про «чуже», «неукраїнське» обличчя міста. Домінантну тенденцію в етнополітичній поведінці українців і надалі визначав світ українського села з традиційно-патріархальним світоглядом, однак на зміну захистові в «рідному» селі в «чуже» місто почали «виходити» фігуранти етногрупових інтересів українців – політичні партії. Безпосередні заяви їхніх лідерів стали віддзеркаленням модерної шкали суспільних цінностей. Нова тенденція у взаємодії українців і «чужих» у містах регіону – активізація їх суперництва у сфері економіки, зумовлена діяльністю кредитних і кооперативних установ перших – означилася на початку ХХ ст. В конкуренцію з тими «чужими», які домінували у царинах торгівлі та дрібнотоварного виробництва, вступили кооперативні установи. Останні як важливі складники економічного націоналізму суб'єктів етнополітичних процесів виконували подвійну функцію: забезпечували взаємодію «своїх» в економіці і, як ідентичний компонент аналогічних рухів у Центрально-Східній Європі сягнули рівня негрошового рівня користі.

Причинами соціокультурних конфліктів були суперечності й конфлікти, що виникали під дією релігійного фактора (зіткнення між різними конфесіями, суперечності між конфесіями і державою й розбіжності всередині самої конфесії), а також конфлікти, які виникали під впливом етнічного фактора (ціннісні суперечності між суб'єктами міжетнічної взаємодії). З-поміж чинників, які провокували напруження в міжконфесійних і міжцерковних стосунках, найсуттєвішу роль відіграла сутність польського етнонаціоналізму, у баченні представників якого першість римо-католицької церкви була незаперечною, однак в образі «поляка-католика» етнічне мало домінувати над клерикальним. Зіткнення цінностей найконтрастніше простежується у фокусі взаємин двох християнських конфесій (римо- і греко-католиків), які провокували латентний етноконфесійний конфлікт. Компонентом останнього була проблема прозелітизму, запрограмована конкуренцією церков між собою і підтримувана українськими і польськими політичними акторами. Конфронтація за «свою» церкву «вписалася» в загальний континуум конфліктного модуля міжетнічної взаємодії. Його варіанти – асиміляція насильницькими методами або «зверху», або прийняття «правил гри» домінуючої конфесії, асиміляція «знизу». Проблема «навернення» мала кілька варіантів: греко-католиків у римо-католицизм і навпаки; протестантів у римо-католицизм; іудеїв і мусульман у православ'я або римо-католицизм (насильницьке вихрещення). Як засіб етнічної асиміляції «чужих» владою використано й освіту. Про це свідчать факти дискримінація етнофорів у розподілі ресурсів, обмеження можливостей етнічних меншин здобувати середню й вищу освіту. Останнє не тільки ускладнювало досягнення ними вищої кваліфікації й високого соціального статусу, але й позбавляло можливостей реалізації цінностей добробуту. Автором проаналізовано факти обмежень місцевими органами влади у царині середньої та вищої освіти, зокрема полонізацію етнічного шкільництва українців, німців та євреїв. Розглядається співвідношення національності та розмовної мови студентів класичних та технічних вишів Цислейтанії, а також Львівського і Чернівецького університетів та Львівської політехніки. Констатовано, що вона є незаперечним фактом поступового скорочення кількості студентів-українців, з одночасним нехтування ними суто міських, практичних фахів. Прикладами латентних ціннісних суперечностей названо й студентські бійки й заворушення – приклад того, що група, яка володіє низкою статусних властивостей, по-різному ранжованих у різних статусних ієрархіях, відчувається незадоволеною і схильною до заворушень.

У третьому підрозділі «*Варіативність захисту групових інтересів етнічними політичними акторами*» розглядаються поведінкові (здебільшого – захисні) форми реакції-відповіді певної етнонаціональної спільноти на соціальну реальність, зовнішні щодо неї виклики з метою охорони групових інтересів і суспільних цінностей. У компонентах «мобілізації групи за інтересом» українців – здобуття оптимальних умов для захисту культурних ресурсів етнічності, зокрема вимоги надання статусу офіційної мові й українізації крайової освіти; боротьба за запровадження національно-територіальної автономії для Галичини і Буковини в рамках Габсбурзької монархії; боротьба за реформу виборчого законодавства, зокрема участь у виборчих кампаніях до Галицького 1895 р. та Буковинського 1904 р. сеймів. Боротьба етнічної більшості за зміну виборчої системи проходила в контексті внутрішньої біфуркації українців і тих представників групи, що презентували нонконформістсько-захисну етнополітичну

поведінку. Головною ознакою функціонування політичних акторів українців були їхня електоральна та електоральна протестна участь. Визначальний фактор, що вплинув на її характер – наявність претензій на здобуття дефіцитних ресурсів – території і влади. Прагнення на встановлення політичного контролю в Галичині українців з одного боку і поляків з другого призвели до їх статусно-рольового конфлікту.

У діяльності політичних фігур поляків відзначаємо її наступальну стратегію, спрямовану, передусім, на протидію реформуванню виборчого законодавства під час каденцій Галицького сейму у 1889–1895 рр. та 1901–1907 рр. Стверджується, що у питанні реформування виборчої системи етнополітична діяльність поляків була доказом їхньої непоступливості. Це призвело до політичних конфліктів і криз, подолання яких на взаємно прийнятній основі унеможливлювалось істотними ідеологічними розходженнями і превалюванням інтересів різностатусних спільнот. Зокрема, негативне сприйняття євреїв як «чужих», агресивна діяльність щодо них польських політичних акторів, реалізована у формі антиєврейських погромів. Разом з тим, автором проаналізовано спорадичні спроби пошуку платформи співпраці українців і поляків – пропозиції щодо реформування виборчого процесу, першість у яких належала українським політикам (К. Телешівський, М. Антонович, Ю. Романчук, Є. Олесницький). Таку ситуативну взаємодію частини українських і польських фігур, визначено тим модулем, що постає в результаті досягнення консенсусу на основі актуальних для обох сторін завдань. Основною ознакою політичної діяльності польських політичних акторів дисертант визначає нонконформістсько-наступальну, значимим сегментом якої було етнічне насильство, яке артикулювали/застосовували не тільки окремі етнічні партії, а й крайова влада.

Політична діяльність євреїв Галичини і Буковини була позначена їх поступовою інтеграцією в етнічний рух за відродження держави в Палестині. Реалізації цих завдань сприяли основні політичні фігури єврейства – сіоністські партії, визначальним у діяльності яких був захист етнічних інтересів. Зауважується, що відмінність цілей сіоністських партій призводила до різновекторної спрямованості єврейського етнічного руху на західноукраїнських землях, рецепції сіонізму як одного з факторів діяльності політичних акторів євреїв. Імперативом розвитку єврейського етнічного руху, спрямованого на здобуття державності, стала вимога запровадження національно-персональної автономії. Остання трактувалася як той правовий інститут, який здатний забезпечити плекання соціокультурних цінностей у країнах діаспори. Дисертант підкреслює, що, в цілому, вона була засобом відвернення етнонаціональних спільнот від вимог державності – шляхом надання громадянам подвійної ідентичності – державної в територіальній сфері й етнічної в культурній. Факт перебування в галуті став імперативом для пошуку євреями порозуміння з центральною/крайовою владою й окремими етносами. Основні форми діяльності єврейських політичних акторів – участь у передвиборних коаліціях та участь у процесі реформування виборчого законодавства. Зокрема проаналізовано вимоги сіоністів щодо створення окремої Єврейської курії, які підтримали українські партії (УНДП, УРП, УСДП), створення у 1907 р. в рейхсраті Єврейського клубу; спроби введення національного виборчого кадастру на виборах до Буковинського сейму у 1908–1910 рр. Політична діяльність євреїв була прикладом взаємозалежності зміни характеру міжетнічної взаємодії, зокрема впливу (не)готовності «чужих» підтримати вимоги останніх щодо їхньої позиції щодо сприйняття

модерних етностереотипів про євреїв. У амплітуді коливань їхньої взаємодії піковими фазами протистояння є, на думку автора, 1890–1910-х рр. – час, на який припали процеси Дрейфуса і Бейліса. Реакцію на них неєвреїв можна трактувати як ще один приклад деструктивних наслідків ініціативи однієї зі сторін міжетнічної взаємодії, що йшла всупереч інтересам інших. Зокрема протестну участь євреїв Чернівців щодо оцінки «іншими» постатей А. Дрейфуса та М. Бейліса, вважаємо прикладом захисту модерних символів етнополітичного відродження єврейства. Вони слугували своєрідною лінією розмежування між ними й антисемітами, були відповідною реакцією на політичну діяльність «чужих». В цілому ж євреї західноукраїнських земель вели нонконформістсько-захисну політичну діяльність. Її атрибути – захист групових інтересів легітимними методами, агрегованими етнічними лідерами й політичними акторами. Ознаки пасивної діяльності демонстрували інші спільноти, які виявляли групову інертність чи аполітичність. Враховуючи послідовність у захисті своїх прав, а фактично прав своїх adeptів, політичну діяльність росіян визначено такою, що поєднувала ознаки як наступального, так і захисного нонконформізму. Її прикметна ознака – цілеспрямовані акції зовнішньополітичних сил, що мали за мету сприяти активізації сепаратистського руху москвофілів. Зокрема акції «Русской народной партии» та «Русской народной организации» стали поштовхами для протидійного процесу – коли сепаратизм росіян чи домагання культурного штибу галицьких і буковинських москвофілів відіграли роль додаткового імпульсу для етнічної мобілізації етнічної більшості.

Четвертий підрозділ *«Компроміси та консенсуси формалізованих та неформалізованих етнічних політичних акторів»* присвячено з'ясуванню особливостей компромісної діяльності суб'єктів етнополітичної сфери, спрямованої на розв'язання міжгрупових суперечностей. Вказується, що кореляція характеру взаємодії різностатусних етнонаціональних спільнот узалежнюється від спроможності етнічних лідерів скоригувати настрої стосовно «чужих» у лоні власної групи, а водночас – здатності членів останньої долати пастки необ'єктивності, а прикладом утілення ініціатив «своїх» і «чужих» були т.зв. «угодові акції». Проаналізовано домовленості, ініційовані політичними акторами українців та поляків «Л. і А. Сапіги – Ю. Лаврівський» 1869 р., індивідуальні акції І. Озаркевича, В. Ковальського та Д. Кулачковського 1879 і 1886 рр., угоду «В. Барвінський – Я. Червінський» 1882 р., «нову еру» 1890 р. – у Галицькому сеймі; спроби українсько-німецької коаліції 1898 і 1903 рр. – у Буковинському сеймі. Зазначається, що компроміси, реалізовані українськими і польськими депутатами Галицького сейму свідчили про тривале існування перманентної конфліктності в стосунках українців і поляків, і про тенденцію того, що ці конфлікти можна врівноважувати тенденціями до порозуміння. Ситуативними цілями керувалися й інші етнічні групи. Враховуючи типову для досліджуваного хронотопу тенденцію самоізоляції етнонаціональних спільнот, ішлося передусім, з одного боку, про надання кредиту довіри «іншим», а з другого – про готовність взаємодіяти з тими «чужими», співпрацю з якими група не апробувала раніше або ж яка (співпраця) не перетворилася на тенденцію. Це зокрема співробітництво євреїв з українцями під час виборчих кампаній 1873 і 1907 рр. до рейхсрату. Останній факт українсько-єврейського союзу підтверджує формулу досягнутого компромісу етнічних меншин: обстоювання актуальних для «своїх» цілей їхніми політичними акторами при одночасній

взаємодії з рівностатусними «чужими» на платформі спільного захисту їхніх громадянських прав. Разом з тим співпраці перешкождали український та єврейський варіанти кордоцентризму, а також відсутність агрегованих політичними акторами платформ, що трактували б співпрацю з рівностатусними «чужими» імперативом успішного захисту їх інтересів від наступу держави й титульного етносу. Брак політичних фігур, які б послідовно артикулювали права українців та євреїв на етнополітичний ренесанс, звужував спектр їхніх союзників до індивідуального рівня. Внутрішня біфуркація етнічних груп і зростання чисельності тих етнофорів, що презентували нонконформістсько-захисну політичну діяльність, поява їхніх етнічних політичних акторів у Буковинському сеймі, які намагалися досягти консенсусу з центральною і крайовою владою, створили передумови для налагодження конструктивної співпраці – досягнення *Буковинської згоди* упродовж 1904–1908 рр. щодо введення виборчого кадастру для українців, румун, німців та поляків. Разом з тим, скасування центральними органами влади кадастру для євреїв (які змушені були записуватися до німецького кадастру), свідчило про відмову держави визнати євреїв як етнонаціональну спільноту. В цілому ефективність використання національного кадастру підтвердили вибори 1911 р. до Буковинського сейму і вибори 1912 р. до Чернівецької міської ради.

У фокусі українці – поляки, який виявився найбільш конфліктогенним з-поміж тандемів етнічних політичних акторів привертають увагу засоби внесення конструктивного начала в міжетнічну взаємодію. Зокрема спроби укладення *Галицького компромісу* упродовж 1911–1914 рр. засвідчили можливість початку конструктивної співпраці між обома етнонаціями. Автор підкреслює, що на характер політичної діяльності українців та поляків постійно впливав фактор претензій на спільну територію проживання, то визначальними були вимоги українців стосовно запровадження територіальної автономії в регіоні їх ареального проживання. Їх агрегували й артикулювали політичні актори українців, які обстоювали той варіант політичного консенсусу з поляками, який базувався на їхній участі в державному управлінні й запровадженні автономії. Прагнучи здобути політичну рівноправність з політичними акторами поляків в управлінні Галичиною, українці шукали підтримки в центральних органах влади, націю-державу останні трактували як партнера у спарингу проти вимог поляків щодо розширення компетенції галицької автономії. Нездатність здолати успадковані з минулого та набуті під час взаємодії на конкретному історичному етапі елементи кризовості двосторонніх відносин, урівноважити «ми»-та «вони»-інтереси продемонстрували провали спільних «угодових конференцій», «широка агітація», спрямована на мобілізацію протестної електоральної участі (партійні з'їзди, маніфестації, віча), внутрісеймова криза, антиукраїнська позиція польського єпископату Галичини. Їх трактуємо як наслідок відсутності послідовного прагнення нації-держави й крайової влади з'ясувати причини кризовості міжетнічної взаємодії, зокрема претензії українців і поляків. Відтак характер українсько-польської угоди 1914 р. передбачав прямі і таємні вибори за умови збереження виборчих курій, яких уже не існувало в інших провінціях імперії. З точки зору українських національних інтересів виборча реформа була прогресивна, оскільки вона сприяла подоланню політичного протистояння українців і поляків. Забезпечення українських виборчих округів національним кадастром та право вибору українською репрезентацією своїх представників до сеймових комісій, крайового виділу і місцевих установ мали стати зародком

української автономії у складі Австро-Угорщини. Це давало підстави сподіватися, що на практиці реформа могла урівноважити інтереси українців і поляків, представлених у Галицькому сеймі. Зазначається, що компроміс 1914 р. був справедливим тільки у своїх загальних принципах, а визначені на його підставі межі виборчих округів і далі породжували суперечки етнічних політичних акторів.

Емпірика діяльності етнічних політичних акторів у Галичині й на Буковині спонукає констатувати, що визначення ставлення до «чужих» здійснювалося на рівні інтелігенції, яка, незважаючи на незначний відсоток від загалу населення і з огляду на свою функціональну роль становила значний соціальний складник етнічних еліт. В західноукраїнському регіоні представники інтелігенції, будучи, по-суті, неформалізованими лідерами тієї чи іншої спільноти, були речниками конструктивної ідейно-політичної опозиції та імовірними партнерами культури міжетнічної взаємодії. Масштаб впливу інтелігенції на формування політичної культури громадськості значною мірою залежав від виду професійної діяльності її представників. На фоні змагального характеру взаємодії етнічних політичних акторів показовим є функціонування видавництва «Галицька накладня» єврея Я. Оренштайна. Завдяки його безпосередній професійній діяльності були створені сприятливі умови для руйнування стереотипу щодо неможливості досягнення єврейсько-українського партнерства. Дисертант вважає, що діяльність Я. Оренштайна відповідає функціям *символьної еліти* – політичних акторів, які створюють і тиражують етнічні цінності і символи за допомогою друкованого слова. Безпосередніми чи опосередкованими творцями настроїв щодо «чужих» і «вихователями» міжетнічної толерантності були й релігійні діячі. Такими є приклади позиціонування українця А. Шептицького і німця Т. Цеклера в етнополітичних процесах, їхня безпосередня пастирська діяльність та публічні виступи. Саме їм удалося мінімізувати пропаганду міжетнічного антагонізму, утримати віруючих від застосування релігійного насильства, артикулювати культуру міжконфесійного діалогу через послідовну трансляцію принципів моралі й доброчинності у міжетнічних відносинах. Дисертант підкреслює, що досягнення міжетнічних компромісів/консенсусів формалізованих та неформалізованих етнічних політичних акторів залежало від трьох факторів: прийнятності пропозицій від «чужих» (проблема ступеня загрози їх груповим інтересам); готовності до поступок (сповідування формули «ми»+«вони»-інтереси) та їх меж; компенсації «своїм» від зміни статус-кво чи альтруїстської відмови від неї. Відсутність спільних масштабних акцій етнічних меншин, спрямованих на їхню інтеграцію в етнополітичний організм, на правах його рівноправних суб'єктів, взаємної підтримки в цьому процесі свідчила, що їхня співпраця була ситуативною й не визначала домінуючої тенденції в дво- чи багатосторонній взаємодії.

Всебічно дослідивши інституційні процеси у сфері етнополітики Австро-Угорської імперії у 1867–1914 рр., що стосуються забезпечення прав та потреб етнічних політичних акторів, формулюємо низку **висновків** концептуального та науково-практичного спрямування.

1. Класичні і сучасні концепції інституціоналізації етнічних політичних акторів, а також політичної участі громадян дозволяють повною мірою з'ясувати базові характеристики діяльності етнонаціональних спільнот в умовах політизації етнічностей. В сучасних дослідженнях соціум постає поділений на «своїх» і «чужих» внаслідок структурних

розмежувань, функціональності простору соціокультурної дистанції в будь-якому етнополітичному організмі. Для них основним формотворчим чинником інтеракції є етнополітична поведінка. Групи трактуються, з одного боку, як цілість, з другого, як такі, чий експектації та цілі виявляються в діяльності сформованих в їхньому середовищі політичних акторів. Етнополітику держав, незважаючи на варіативність концепцій для її аналізу, вчені оцінюють за критеріями розподілу різного роду обмежених ресурсів, створення/консервації системи (не)рівності шансів для реалізації різними групами ціннісних можливостей і диференційованого ставлення до їхніх культурних ресурсів. Інструментальне використання категорії «політична участь» дозволило визначити сутнісні характеристики політичних відносин, здійснити дослідження еволюції взаємодії основних суб'єктів політичного процесу у період політизації етнічностей.

2. Нормативно-правову основу формалізації державою політичної участі заклали конституційні реформи 60-х рр. XIX ст. Держава створила підвалини відповідного «інституційного дизайну», надійних механізмів суспільної взаємодії, сприятливі для забезпечення конституційних прав і свобод людини, гарантування участі етнофорів у виборчому процесі, зокрема формування основ електоральної участі виборців, як дієздатних громадян держави. Особливого звучання набирала етнонаціональна політика держави, яка сприяла гармонізації взаємин держави й етнічних меншин, гарантуванню їхніх прав, реалізації певної етнополітичної моделі. Її складники – легітимація влади, обмеження амплітуди ймовірних дій етнічних меншин рамками формалізованого правового поля, нейтралізація їх етносепаратизму й можливих претензій на здобуття влади в країні, гармонізація інтеракціонізму етнонаціональних спільнот і паралельне формування етнонацій. Разом з тим держава застосовувала конфронтаційні методи стосовно «чужих». Ішлося передусім про нав'язування й консервацію вертикальних міжетнічних відносин, задоволення інтересів титульних етносів коштом «чужих». Останніх, зокрема євреїв, які ще перебували на «шляху до рівноправ'я», ще й не визнавали як окрему етнічну спільноту, що свідчило про сегрегаційну модель етнополітики, застосовану щодо них. У досліджуваному хронотопі державні органи влади вели наступальну політику щодо групових інтересів передусім українців та євреїв. Зведення вертикальних міжетнічних відносин зводилося до спільного знаменника позиціонування держави як беззастережного захисника інтересів титульної/польської етнонації передусім в Галичині. За таких умов дилема створення можливостей для плекання етнічними меншинами своїх культурних ресурсів, нав'язування їм соціокультурних цінностей нації-держави чи їх гармонійного поєднання з «чужими», вжиття з цією метою заходів і методів тощо відображала орієнтацію політичних акторів, з одного боку, на реалізацію етнополітичної моделі держави (яку визначали правляча династія та уряд), з другого – на сповідування ними етнічної чи політичної концепції нації. Дилема плекання/протиставлення багатокультурності визначила актуальне для Габсбурзької монархії завдання – пошук шляхів, які сприяли б абсорбції в лоні етнопсихологічного образу «ми» тих, кого завдяки об'єктивній дискретності етнічного мислення титульні етнонації асоціювали з «вони». А що політичними і/або культурними символами етнічних спільнот є мови, то невпинне розширення сфери функціонування однієї з них (державної) при одночасному обмеженні поля публічності інших у досліджуваному хронотопі, зокрема української і єврейських (їдиш, іврит), було фактором, який

посилював атмосферу конкуренції мов. Не висуваючи завдань асиміляції етнічних меншин, саме місцеві органи влади в досліджуваному хронотопі здійснювали дискримінаційну політику стосовно мови етнічної більшості і «локальних» мов, надаючи мовні преференції лише окремим фігурантам – титульним етносам (польському в Галичині, німецькому – на Буковині). Етноплюральна політика держави сприяла започаткуванню шкільництва етнічних меншин. Моделі, які реалізовувала держава в царині освіти, відображає стратегія останньої стосовно євреїв і німців. Церковно-релігійний сегмент державної етнополітики Відня визначали, з одного боку, стратегії захисту та створення рівних можливостей для функціонування інститутів етноконфесійних спільнот (при одночасній преференції домінуючій конфесії – католицькій), а з другого – традиціоналізм етноконфесійних спільнот і важлива роль християнської церкви і релігійних громад у збереженні самостей. Офіційний Відень виявляв певну заповзятість у зусиллях уніфікувати й церковно-релігійний простір країни. Показником наступального характеру дій влади стали її намагання встановити контроль над окремими релігійними спільнотами і церквами, зокрема іудейськими громадами.

3. Генезою етнічного каталізатора політичної мобілізації була еволюція ідентидів – від релігійної до етнічної самоідентифікації. Важливою ознакою *донаціоналістичного* періоду була й наявність територіальної ідентичності. Територія тут виступала основним градієнтом і була чинником соціалізації індивіда, його політичної мобілізації. Колективні уявлення, групова солідарність (як і відповідна система міфів і символів) не просто «прив'язані» до певної території, але й сформовані відповідно до домінуючої тут соціонормативної і політичної культури. За відсутності власної державності, в умовах спільного проживання християнських (українців, поляків, вірмен, молдаван, румунів) та нехристиянських спільнот (євреїв, караїмів) конфесійний фактор поглиблював почуття етноідентифікації серед населення. Релігійний ідентид залишався тією демаркаційною лінією, яка розділяла населення регіону на «своїх» і «чужих», насичувала простір міжетнічної соціокультурної дистанції. Поруч із становою і територіальною ідентичністю продовжувала існувати й конфесійна ідентичність, тому, зазвичай, віросповідання визначало етнічну приналежність. Абсолютистська система управління задалегідь позбавляла етноси політичної суб'єктності, адже відносини особи і держави в етнічному аспекті визначалися віросповіданням (зокрема у випадку євреїв). Етнічні і мовні відмінності набули політичного значення у середині XIX ст., коли етнічна ідеологія почала акцентувати самотність окремих етнонацій, їхніх культур і мов. При цьому акцент робився на загальнонаціональних цінностях – етнічному інтересі, безпеці тощо. Швидкому поширенню їх елементів сприяли літературні твори, які відігравали суттєву роль у формуванні етнічних цінностей. Ідеї, які через прозові й поетичні твори ставали відомими, здобували своїх противників чи послідовників у середовищі етнічних спільнот. Наслідком цього стало розгортання полеміки щодо формулювання національних програм і національних міфів, зокрема про «тирольців Сходу», «Gente Ruthenus, natione Polonus» і «святое историческое посланничество собиранія Земли Русской». Етнічний каталізатор політичної мобілізації використовували різні політичні кола, з одного боку, для політизації етнічностей (він визначав специфіку етногрупової динаміки), а з іншого – для скерування соціального протесту в русло міжетнічної боротьби.

4. Відмінності між ареальним і дисперсним характером проживання українців, поляків, євреїв та інших імміграційних меншин, соціальною неструктурованістю етнічних груп були чинниками, які впливали на співвідношення етнічної професійної структури та ліній соціального розмежування. Прикметна ознака професійної структури населення – культурний поділ праці, який взаємовіддавав «своїх» і «чужих», оскільки визначав головний критерій виокремлення тих чи інших спільнот із загалу. Істотним чинником опозиції «свій – чужий» була територія – середовище взаємодії етнонаціональних спільнот і полігон відчайдушної боротьби за дефіцитні ресурси, зокрема землю. Ґрунт для формування взаємних, «монохромних», образів спільнот, що співіснували пліч-о-пліч (зокрема, українці – землероби, євреї – торговці), створювала умовна тріада: місце проживання, виробнича діяльність, соціальний «ми»-досвід. Винятковою тут була економічна взаємозалежність міста й села, яка, однак, не змінювала загальної картини ліній розмежування. Це простежується на зрізі сакралізації селянами землі при одночасному нехтуванні чи навіть зневазі сферою торгівлі. Найвагомішу роль у функціонуванні дихотомії «свій»/«чужий» відігравала релігія, оскільки для етнофорів була значною частиною повсякденного життя. Дихотомія міста і села ускладнювалася етнічною і конфесійною конфронтацією. Завдяки своїй комунікативній функції мова повсякденного спілкування створювала середовища інтровертно інтеграційних лінгвістичних анклавів для її носіїв і одночасно віддаляла їх від іншомовних. У мовному середовищі байдужість «інших» віддаляла, одночасно не скорочуючи етнопсихологічної дистанції між «ми»- і «вони»- інтересами, але в умовах безликого соціального порядку запобігала формуванню етноконфліктних зон. Збіг інтересів етнічних і соціальних груп, які нерідко перебували в антагонізмі між собою, створював ґрунт для виникнення й живучості міфів, авто- й гетеростереотипів у колективній свідомості кожної з етнонаціональних спільнот стосовно одна одної. Соціальне розмежування консервувалося внаслідок функціонування етнонаціоналізмів, які, використовуючи етнічну історію, продукували образи «я» на різних рівнях – (від)творення власної історії, якщо завгодно – привласнення її вольовим зусиллям, творення «нашої» історичної нарації. Каталізатором творення компенсаційно-оцінних образів ставали колишні кривди. Етносоціальне «насичення» дефініції іншості простежувалося й на зрізах іудеї/християни, міські/сільські спільноти, бідний/багатий.

5. Діяльність етнічних партій, які артикулювали етногрупові інтереси і стратегії їх захисту, відобразила політизацію «ми»-переживань. Сюди додався й нонконформізм у захисті прав «своїх», що спричинювало превалювання в інтеракціонізмі етнонаціональних спільнот суперечностей і конфліктів. Адже в умовах етнізації політики й міжетнічних суперечностей це зумовило функціональну роль етнічних партій як конфліктних груп. Посередницько-репрезентативні функції здійснювали партійні суб'єкти етнічної більшості. З одного боку, вони демонстрували пріоритет етнічної ідентичності над іншими її типами, маніфестували назовні «ми»-почуття, що сприяло усталенню міжетнічної соціокультурної дистанції, з другого – опредмечували етнонаціональні інтереси, визначали стратегію й тактику їх захисту. Незважаючи на відмінності позицій у ставленні до нації-держави, бачення шляхів захисту культурного ресурсу етнічності, всі українські партії виявляли однаковість у баченні державницького майбутнього українського народу. Нові детермінантні імпульси для подальшого розгортання

процесу політизації макросоціальних груп несли в собі українське і польське етнічне відродження та протиборство двох етнонацій довкола питання про масштаби впливу на суспільно-політичне життя регіону. В досліджуваному хронотопі українці і поляки співіснували пліч-о-пліч у різних суспільно-політичних умовах, проте щоразу дистанціювалися одні від одних, вели наступальну політику щодо «чужих». Взаємна конфронтаційність та структурування партій і організацій за етнічним принципом сприймалися як аксіоматичні, а партійна структуризація залишалася одним з вирішальних чинників етнополітичної мобілізації. Аутгрупова трансляція платформ, які імпліцитно відображали замикання ідейних констант партійних суб'єктів політичних процесів на проблемах етнічності, «ми»-почуттях, як і безпосередня діяльність польських політичних партій на західноукраїнських землях, спрямована на захист власних макросоціальних інтересів, перетворювала їх здебільшого на конфліктні групи. Не менш важливі були й кореляція співвідношення макросоціальних сил, формування нових конкурентних/конфліктних спаринг-«партнерів» чи ж коригування взаємин старих візаві, особливо у випадку євреїв. Останні, враховуючи свій етнічний статус і боротьбу за громадянську рівноправність, відмовлялися бути «зброєю» перших у тиску на других («сусідів»), висували програми, які врегульовували їхні інтереси. Неодмінним складником етнополітичної мобілізації єврейства були пошуки власної національно-культурної ідентичності в діаспорі. Зокрема сіоністський контекст став магістральною домінантою єврейського політичного життя. Політичні фігури єврейської спільноти західноукраїнських земель захищали інтереси групи в різних сферах суспільного життя і не протиставлялися груповим переживанням «інших». Визначальний фактор, що спонукав політичну ідентифікацію і партійну структуризацію євреїв, – це розбіжності в їхній оцінці перспектив місцеперебування етнічної групи. Здебільшого пасивним статистками інституціоналізації власних політичних акторів були німецькі культурницькі та громадсько-політичні організації. В їхньому середовищі домінувала політична аморфність, оскільки, з одного боку, їхні інституції, які діяли в досліджуваній час на західноукраїнських землях мали виключно культурницький характер, з іншого, їхня діяльність сприяла збереженню етнічної самобутності німців у діаспорі, не протиставляючи їх нації-державі. Румунське партійне представництво було, поряд із німцями, маргінальною політичною фігурою на верхівці якої перебували великі землевласники – артикулятори політичних ідей та етнічних міфологем. Їхня «завойовницька позиція» була поставлена у пряму залежність від етнічного відродження, а відтак й соціального підйому місцевих українців та євреїв. Як наслідок цього – загрозу своїм інтересам румунські національні організації та партійні представництва вбачали у зростаючій міжгруповій конкуренції.

6. Варіативність захисту групових прав етнічними політичними акторами свідчить, що кожна з етнонацій керувалася цілями, які відповідали їхнім інтересам без урахування прагнень «чужих». При цьому за ознакою статусу суб'єктів, які брали в ньому участь, класифікуємо політичні суперечності як зіткнення між не- (поляки – євреї) та рівноправними (українці – євреї) групами. Всі конфлікти за оволодіння владою як найдефіцитнішим ресурсом набирали маніфестаційної форми внаслідок значущості завдань, які намагалися реалізувати їхні безпосередні учасники – держава, з одного боку, й етнічні політичні актори, з другого. Посиленню конфліктності взаємовідносин між етнонаціями сприяло використання практики

політичного терору. Його суб'єкти використали тероризм етнічний, який тут виконував захисну функцію (аналогічну до «охоронного націоналізму») національно-визвольної боротьби етнічної більшості регіону і мав індивідуальну форму. Фактор етнічного оточення обумовив етносоціальні суперечності. Їх конфліктуотворювальними чинниками були різні фактори, а його сталим каталізатором – українсько-польське суперництво за землю. Атмосферу міжетнічної напруги й конкуренції усталили польська колонізація західноукраїнських земель, зокрема Східної Галичини що, у свою чергу свідчило про екстраполяцію практики й наслідків аграрних перетворень у політичну сферу. Симптоми міжетнічної конкуренції за землю простежувалися не тільки між різно-, але й рівностатусними спільнотами, передусім між українцями і євреями. Поєднання факторів зубожіння українців й усвідомлення ними латентних політичних намірів влади, зокрема – її намагання штучно скоригувати етнодемографічний склад населення регіону сприяли формуванню нової платформи, на якій відбувалася мобілізація макросоціальних груп. Зокрема кооперативний рух етнічної більшості регіону вступив у конкуренцію з тими «чужими», які здавна домінували в царинах торгівлі та дрібнотоварного виробництва – євреями і поляками. Це у свою чергу обумовило посилення українсько-єврейської конкуренції, яка сприяла усталенню етносоціальних суперечностей між етнофорами обох груп. Каталізатором етносоціальної боротьби за західноукраїнські міста стало взаємне перетинання етнічного й економічного компонентів. Оскільки у процесі конкуренції за місто суб'єкти етнополітичних процесів розв'язували для себе кардинальні проблеми (наповнити/зміцнити соціокультурний простір міст; поширити/утримати власні впливи), то їхня роль і завдання в цій боротьбі були похідні від статусу спільнот. В умовах економічно відсталого регіону модернізаційний модуль конфлікту був означений, по-перше, спробами євреїв і поляків зберегти економічну перевагу в містах та, по-друге, зусиллями місцевої етнічної більшості, спрямованими на зміну їхньої соціальної структури, подолання її неструктурованості. Тому можливість зміни позицій у тодішньому етнокультурному поділі праці з боку українців спонукала євреїв і поляків до захисту їхнього етнічного бізнесу. Соціокультурні суперечності міжетнічної взаємодії, а подекуди й конфлікти зумовлені об'єктивними і суб'єктивними факторами. З-поміж перших ми виокремлюємо боротьбу за національну церкву в умовах тісного переплетіння етнічних та конфесійних цінностей. Ціннісні суперечності між суб'єктами інтеракціонізму гальванізувала й мова, яка була одним із каталізаторів етнополітичної мобілізації дискримінованих груп. Сюди ж додалася й боротьба етнічних меншин за школу з рідною для них мовою навчання. Застосування ж владою й польськими політичними акторами релігії як допоміжного засобу етнічної асиміляції «чужих», а також спробу втілення католицького варіанта етнонаціоналізму ми розуміємо як фактори суб'єктивні. Суперечності й конфлікти, які виникали в процесі взаємодії етнічних груп у досліджуваному хронотопі, ми визначаємо як граничне загострення суперечностей у процесі спільного відтворення соціальної реальності між етнічними і конфесійними спільнотами. Ці суперечності ґрунтувалися на порушенні системи культурних цінностей в етнічному, релігійному чи цивілізаційному аспектах і на цій підставі приниженні соціального статусу. В досліджуваному хронотопі саме етнічність виступала відносно самостійним конфліктогенним фактором, а однією з головних причин конфліктності в політичній, економічній та культурній царинах було зростання етнонаціональної самосвідомості.

7. Особливості електоральної участі етнічних політичних акторів відображали природу міжетнічних відносин і визначали характер політики після виборів. Проаналізовані виборчі кампанії, як правило, мали тенденцію до поляризації і радикалізації різних груп. Зокрема «галицькі вибори» не сприяли стабільності і репрезентативності виборчого процесу. До них долучалися й ознаки т.зв. виборчої маніфестації – обіцянки електоратові, які показали, що етнічні лідери не виявилися готовими до реалій післявиборчого політичного процесу. В умовах тодішньої виборчої системи, зокрема нестабільного нерепрезентативного політичного процесу, інституційна нестабільність і рейхсрату, і крайових сеймів поєднувалася зі спробами домінуючої етнічної групи отримати контроль над інститутами, не допускаючи представників інших етнічних спільнот до розподілу дефіцитних ресурсів (передусім владних повноважень) і розв'язання важливих суспільних питань. Оскільки державна адміністрація в Галичині, репрезентована польськими політичними акторами й етнічними елітами проводила усталену систему виборчих зловживань, електоральна участь українців та євреїв супроводжувалися великим ланцюгом поствиборчих акцій – підписання петицій, проведення віч, мітингів та маніфестацій. Введення загального виборчого права не змінило ситуації кардинально, оскільки збереження політичного впливу поляків у Галичині було забезпечене шляхом особливої виборчої геометрії – створення штучних нерівних і двомандатних округів. З огляду на це можна стверджувати про використання владою методики «джеримендерингу» – стратегії «вибіркової географії», яка характеризувалася перекроюванням виборчих округів на користь «більшості меншості». У свою чергу суб'єкти виборчої кампанії, а отже і нова виборча система констатували наявність стабільного, але нерепрезентативного політичного процесу. Згідно з ним одна чи більше слабких етнічних груп підпорядковувалися одній домінуючій або коаліції сильніших. Тому стабільність досягалася шляхом домінування, а тому політичний процес трактуємо демократичним лише щодо груп-домінант. Дієвість фактора контролю влади як каталізатора етнополітичних суперечностей простежується не тільки у взаємодії українців і поляків, але й останніх і євреїв. Ідеться про їхню реакцію на новий формат українсько-єврейських взаємин у ході ухвалення нового виборчого закону і кампанії до рейхсрату. На характер і зміст цих відносин помітний вплив справляли дії етнічних політичних акторів. Це переконливо засвідчує емпірика досліджуваної ситуації – наявність у фігурантів українсько-єврейського союзу усвідомлюваного чи підсвідомого відчуття зв'язку між рівнем міжетнічної напруженості, з одного боку, та владними повноваженнями місцевої польської адміністрації в Галичині, з другого.

8. У діяльності етнічних політичних акторів виокремлюємо її визначальні ознаки: захист мов, вимоги запровадження автономії в її територіальному та екстериторіальному варіантах, реформування виборчого законодавства, здобуття оптимальних передумов для збереження культурних ресурсів етнічностей, захист інших групових інтересів. Численні партійні інституції чи інші політичні фігури були артикуляторами етнонаціоналізмів і презентували групові інтереси суб'єктів етнополітичних процесів. З одного боку, завдання етнічної консолідації, агреговані етнічними політичними акторами й етнічними лідерами, визначали характер діяльності етнічних груп, спрямованої на здобуття повноти громадянських та етнічних прав, з другого, наступальна стратегія центральної влади, спрямована на інтеграцію підпорядкованих

груп в імперський організм, стала каталізатором формування політичної поведінки етнічних груп. Політична діяльність підпорядкованих груп засвідчила наявність двох основних платформ, на яких вони могли досягти компромісу, – це співпраця в розбудові держави й протиставлення їй. Остання виявилася неприйнятною для всіх етнонаціональних спільнот західноукраїнських земель, особливо для євреїв та німців. Задля здобуття паритетних з нацією-державою прав усі без винятку етнічні меншини домагалися створення оптимальних умов для збереження власних культурних ресурсів. Це визначає головний критерій в їхньому баченні умов компромісу різностатусних етнонаціональних спільнот – інтеграцію в державу на правах рівноправних суб'єктів політичної нації. Водночас відсутність спільних масштабних кампаній етнічних меншин, спрямованих на їхню інтеграцію в етнополітичний організм Габсбурзької монархії на правах його рівноправних суб'єктів, взаємної підтримки в цьому процесі, свідчить, що їхня співпраця була ситуативна й не визначала домінуючої тенденції у дво- чи багатосторонній взаємодії. Характер інтеракціонізму різностатусних етнонаціональних спільнот коригувався фактором розбіжностей інтересів українців та імміграційних меншин, їхніх взаємних реакцій на спроби одного із суб'єктів міжетнічної взаємодії досягти цілей, які суперечать інтересам інших підпорядкованих груп, а також (не)готовності останніх чи їхніх представників захищати «вони»-інтереси. Значуще було й політичне позиціонування дисперсних спільнот, яке зумовлювало характер реакції автохтонної етнічної більшості західноукраїнських земель.

Передумовами врегулювання міжетнічних суперечностей були усвідомлення причин кризовості стосунків з «чужими», ступінь готовності (до поступок «чужим» і до захисту інтересів «чужих»), а також відмова від підтримки третьої сторони, ворожої обраному партнерові. Для здобуття паритетних з титульним етносом прав усі без винятку етнічні меншини домагалися створення оптимальних умов для збереження власних культурних ресурсів. Це визначало головний критерій в їхньому баченні міжетнічного компромісу різностатусних етнонаціональних спільнот: інтеграцію в «свою»/«чужу» державу на правах рівноправних етнічних суб'єктів політичної нації. Статусно-рольовий фактор природи ініціатив проявлявся через диверсифікацію «конструкції» компромісу поміж різно-статусними «чужими», яка досягалася зосередженням уваги на пропозиціях стосовно зміни статус-кво, адресованих нації-державі етнічними політичними акторами. Однією з площин, у якій формувався/виявлявся компроміс між різностатусними етнонаціональними спільнотами, – їхня участь у захисті держави від зовнішніх ворогів або ж, враховуючи характер міжнародних відносин на конкретному історичному етапі, демонстрація готовності дієво захищати її територіальну цілісність і суверенітет. Передумови для досягнення компромісів етнічних меншин за участі третьої сторони – політичних акторів з числа титульного етносу або держави – пропонувала й демонстрація політичної лояльності. Ініціатива врегулювання міжетнічних суперечностей формувалася як спільний знаменник двох факторів: імовірної корекції взаємин із третіми силами – результату особливостей взаємостосунків імовірного союзника з іншими етнічними меншинами й державою; глибини двосторонніх суперечностей імовірних партнерів, їхнього бажання нейтралізувати соціальні чи іншого роду суперечності, чи навпаки – багажу набутого (принаймні в стані беземоційного співіснування) позитиву. Перспектива гармонійної взаємодії

рівностатусних етнонаціональних спільнот у досліджуваному хронотопі залежала від двох факторів: взаємної готовності груп чи їхніх представників до співпраці з метою реалізації важливих для них завдань; вияву аутгрупової емпатії.

9. Компроміси та консенсуси формалізованих та неформалізованих етнічних політичних акторів мали свої особливості. У «буковинському» сюжеті діяльності суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери виокремлюємо такий тип тактики етнічних політичних акторів, які досягли компромісу. В цьому випадку регуляторна функція взаємодії етнонаціональних спільнот здійснювалася через еволюцію однієї етнополітичної ситуації до інших – компромісу й співпраці. Внутрішня біфуркація етнічних груп Буковини і зростання чисельності тих етнофорів, що презентували нонконформістсько-захисну етнополітичну поведінку, поява їхніх політичних акторів у крайовому сеймі, які намагалися досягти консенсусу з центральною і крайовою владою, створили передумови для налагодження конструктивної співпраці етнічних меншин. Особливості реалізації «Буковинської згоди» дають підстави говорити про присутність у політичному просторі регіону «буковинського парадоксу» – етнополітичної ситуації, в умовах якої політичні актори окремих (головним чином упосліджених владою/нацією-державою) етнічних меншин на знак протесту рішуче дистанціюються від винесення ухвал суспільного розвитку регіону. Як наслідок цього – патові ситуації (не) вибору для етнічних меншин, коли їхньої лояльності щодо себе одночасно домагаються нація-держава й етнічна більшість досліджуваного регіону. Це свідчило і про те, що на відміну від пасивних потенційних союзників, природними партнерами з-поміж рівностатусних «чужих» є ті політичні актори, які формуються в середовищі представницьких органів влади. *Буковинський компроміс 1910 р.* трактуємо прикладом змагання політичних акторів за доступ до виборних і призначуваних посад, а отже необхідності досягнення порозумінь між кандидатами, які представляли різні етнічні групи. Показовою в контексті реалізації «Буковинської згоди» вважаємо інтеграційну поведінку політичних акторів українців, румунів, поляків, німців, євреїв. Цей компроміс дозволив увести загальне, пряме й таємне голосування за принципом національних курій, за яким депутатські місця розподілялися між етнонаціями Буковини пропорційно до їх чисельності в кожній курії. Як взаємопов'язаний процес демократизації представницьких органів влади й наслідок «Буковинської згоди» розглядаємо й ухвалення 1912 р. нового виборчого закону Чернівецької міської ради, який встановлював український, румунський, німецький і польський національні кадастри. Статусно-рольовий фактор визначав варіативність умов досягнення міжетнічного компромісу між українцями і поляками у Галичині. При цьому ініціативи їх політичних акторів відповідали інтеграційній етнополітичній поведінці груп, які вони репрезентували. Оскільки взаємна згода з приводу правил і процедур *Галицького компромісу 1914 р.*, була найслабшим місцем компромісу, а найстійкішою – згода щодо ідеологічних установок і цінностей домінуючої та опозиційної еліт, то використовуючи критерії стійкості («рівновага Д. Неша») й оптимальності («рівновага В. Парето»), її передкомпромісний етап вважаємо не оптимальним, але стійким. Разом з тим нездатність здолати успадковані з минулого та набуті під час взаємодії на конкретному історичному етапі елементи кризовості двосторонніх відносин, урівноважити «ми»- та «вони»-інтереси продемонстрували боротьба між консервативною польською меншістю і демократичною польсько-українською більшістю у

сеймі, позиція польського єпископату Галичини, а також заяви українських та польських фракцій у сеймі та рейхсраті. Їх вважаємо наслідком відсутності послідовного прагнення нації-держави й влади з'ясувати причини кризовості міжетнічної взаємодії, зокрема претензії українців і поляків. До цих обставин додавалися й речі зовнішнього порядку – балканський конфлікт і небезпека майбутньої австрійсько-російської війни, які створили нову політичну ситуацію в польсько-українських відносинах. Перебіг сеймової угоди 1914 р. показав, що відсутність значних змін у польсько-українських відносинах у Галичині, як і домінуючий антагонізм у взаєминах двох етнонацій загалом, свідчив, що відмова держави від задоволення справедливих вимог етнічної більшості регіону перекреслила перспективу досягнення консенсусу і компромісу між етнонаціями навіть у недалекому майбутньому. На відміну від гармонізації стосунків, якої досягають у процесі взаємодії етнічні меншини і яка уособлює горизонтальну конфігурацію їх компромісу, ініційована етнічними меншинами співпраця з титульним етносом продемонструвала її вертикальний варіант. Тому компроміс 1914 р. трактуємо штучним, адже ані польські, ані українські політичні актори не спромоглися домовитися між собою без втручання третьої сили, від якої вони залежали. Вплив неформалізованих етнічних політичних акторів на коригування групових настроїв стосовно «чужих» зумовлений такими факторами: членством інтелігенції в асоційованих групах; активною участю в діяльності політичних партій; безпосередньою заангажованістю в процес визначення/формування етнічних інтересів; діяльністю престижних професійних союзів; трансляцією через періодичні видання суджень, які суттєво впливали на тональність «ми»-почуттів, їх номінацію. Оскільки інтелігенція здійснювала роль значного промотора політичної культури в лоні етнонацій, до яких належала, визначальною тенденцією її позиціонування в етнополітичних процесах виявилось обстоювання інтересів власних груп. Творцями/пропагандистами певних типів політичної культури громадськості були й студенти вищів регіону, а безпосередніми/опосередкованими творцями настроїв щодо «чужих» і «вихователями» толерантності – священники. У досліджуваному хронотопі вироблення орієнтацій стосовно «інших» відбувалося у трьох взаємопов'язаних напрямках: політичної ідентифікації; «політичної віри» (переконання етнофора в тому, що інші актори політичного життя означають для нього добре/погане, готовність співпрацювати з представниками «чужих» етнічних груп чи їм протистояти); орієнтацій щодо «правил гри» (які ціннісно-нормативні установки використовуються у взаємодії етнополітичних акторів). На відміну від формалізованих етнічних політичних акторів, неформалізовані етнічні політичні актори виробляли власні, принципово нові механізми саморегуляції і ціннісно-сміслові критерії діяльності, які виходили за межі власних етносоціальних і етнополітичних вимог. Разом з тим неформалізованим етнічним політичним акторам доводилося протиставлятися усталеним конкурентно-конфліктним «традиціям» міжетнічного інтеракціонізму та стереотипам змагального політичного мислення в лоні власних етнонацій. Адже практична діяльність інтелігенції й трансльовані нею назовні страт міркування засвідчили інше: їхня більшість не спромоглася виробити нових ідей, піднятися на якісно новий щабель культури міжетнічної взаємодії, а масштабність запропонованої неформалізованими етнічними політичними акторами архітекtonіки політичної культури полягала передусім у символізмі. Відтак констатуємо, що

їхня діяльність відповідала активістській політичній культурі, адже саме активна участь неформалізованих етнічних політичних акторів у суспільному житті створила передумови впливу на ухвалення рішень за безпосередньої участі формалізованих етнічних політичних акторів.

Основні положення і висновки дисертації викладені у таких публікаціях:

Монографія

Монолатій І. С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Монографія [Текст] / Іван Сергійович Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 736 с.

(Рецензії: Бурдяк В.І., Макар В.Ю. Нове бачення особливостей державної регіональної політики Австро-Угорщини / В.І. Бурдяк, В.Ю. Макар // Історико-політичні проблеми сучасного світу. – Чернівці : Рута, 2010. – Т. 23–24. – С. 248–249; Жерноклеєв О.С. Український погляд на геополітику міждержавних і міжнаціональних взаємин в дуалістичній імперії / О.С. Жерноклеєв // Панорама політологічних студій. – № 4. – Рівне : РДГУ, 2010. – С. 198–200; Терещенко Ю.І. [Монолатій І. С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Монографія / І. С. Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 736 с.] / Ю.І. Терещенко // Український історичний журнал. – К. : «Дієз-продукт», 2010. – № 6 (496). – С. 199–201).

Наукові статті, опубліковані у фахових виданнях

1. Монолатій І. Австрійська колонізаторська політика в Галичині (кін. XVIII – сер. XIX ст.) / І. Монолатій // Галичина. Науковий краєзнавчий і просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 2004. – № 10. – С. 62–74.
2. Монолатій І. Німецькі етноконфесійні спільноти в Галичині (1774–1914 рр.) / І. Монолатій // Галичина. Всеукраїнський науковий краєзнавчий і просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 2005. – № 11. – С. 178–192.
3. Монолатій І. Етнонаціональні спільноти в Галичині (1867–1914 рр.): критичний аналіз методологічних підходів / І. Монолатій // Історичний журнал. – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2005. – № 4 (22). – С. 57–64.
4. Монолатій І. Єврейська спільнота Галичини : етнокультурні та етнорелігійні орієнтації (кінець XVIII – поч. XX ст.) / І. Монолатій // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 10. – Рівне : РДГУ, 2006. – С. 3–20.
5. Монолатій І.С. Вплив політичної ідеології на формування етнонаціональних спільнот у Галичині (1867–1914) / І. Монолатій // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2006. – №17 (37). – С. 126–132.
6. Монолатій І. Регіональні ідентичності в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини й Буковини 1867–1914 рр.) / І. Монолатій // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, соціологія, філософія. – Вип. 7–8. – Ужгород : В-во УжНУ «Говерла», 2007. – С. 281–298.
7. Монолатій І. Етнонаціональна спільнота в концепціях зарубіжних та українських вчених / І. Монолатій // Історико-політичні проблеми сучасного світу : Збірник наукових статей. – Чернівці : Рута, 2007. – Т. 15–16. – С. 92–99.

8. Монолатій І. Інтеграційний досвід національної політики Австро-Угорщини в Галичині (1867–1914 рр.) / І. Монолатій // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Вип. 323–324. – Чернівці : Рута, 2007. – С. 145–152.
9. Монолатій І. Міжетнічні компроміси та консенсуси в Австро-Угорщині : історична ретроспектива та етнополітичне значення / І. Монолатій // Буковинський журнал. – 2007. – № 2–3. – С. 125–140.
10. Монолатій І. Регіональна толерантність Галичини і Буковини за доби автономізму (1867–1918 рр.) : етнополітичний вимір / І. Монолатій // Грані. – 2007. – № 5 (55). – С. 124–129.
11. Монолатій І. Західноукраїнський регіон як «контактна зона» міжетнічних взаємин у модерну добу / І. Монолатій // Віче. – 2007. – № 15 (204). – С. 39–41.
12. Монолатій І. Темпоральний фактор в інтеракціонізмі «чужих» у Західній Україні / І. Монолатій // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, соціологія, філософія. – Вип. 9. – Ужгород : В-во УжНУ «Говерла», 2008. – С. 217–223.
13. Монолатій І. На роздоріжжі : біфуркації та атрактори політичних процесів у Західній Україні в Модерну добу / І. Монолатій // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, соціологія, філософія. – Вип. 10. – Ужгород : В-во УжНУ «Говерла», 2008. – С. 174–184.
14. Монолатій І. Категорія інтеракціонізму в дискурсі західної етнополітології / І. Монолатій // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, соціологія, філософія. – Вип. 11. – Ужгород : В-во УжНУ «Говерла», 2008. – С. 184–188.
15. Монолатій І. Етнічний фактор *versus* конфесійна належність : західноукраїнський вимір німецьких спільнот / І. Монолатій // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2008. – № 17 (73). – С. 184–194.
16. Монолатій І. Культура міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях : співіснування «іншостей» на індивідуальному рівні / І. Монолатій // Вісник Академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2008. – № 2. – С. 134–138.
17. Монолатій І. Держава й етнічні меншини : система пріоритетів етнополітики Австро-Угорщини / І. Монолатій // Держава і право. – 2008. – № 41. – С. 659–666.
18. Монолатій І. Політичні консенсуси як корелята взаємодії іншостей на імперському просторі : українсько-єврейський союз / І. Монолатій // Буковинський журнал. – 2008. – № 4. – С. 107–116.
19. Монолатій І. Західноукраїнська етнополітична сфера : суб'єкти і тенденції імперського простору / І. Монолатій // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2008. – Вип. 37. – С. 74–83.
20. Монолатій І. Австролялізм як «тактика очікування» етнонаціональних спільнот західноукраїнського регіону / І. Монолатій // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2008. – Вип. 41. – С. 156–166.
21. Монолатій І. Детермінантні фактори політичної участі (західноукраїнська парадигма транзитного періоду) / І. Монолатій // Вісник СевНТУ. Політологія. – 2009. – Вип. 100. – С. 65–71.
22. Монолатій І. Імперіологія як конструкт сучасної соціогуманітаристики / І. Монолатій // Панорама політологічних студій : науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – №. 3. – Рівне : РДГУ, 2009. – С. 113–120.
23. Монолатій І. Політична мобілізація етнічної більшості західноукраїнських земель у другій половині XIX ст. : еволюція стратегій інтеракціонізму груп / І. Монолатій // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2009. – Вип. 44. – С. 424–433.

24. Монолатій І. «Чужі» як об'єкт волі «своїх». Дилема співвідношення етнонаціоналізмів на західноукраїнських землях у транзитивний період / І. Монолатій // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2009. – Вип. 91–93. – С. 206–209.
25. Монолатій І. Претензії до «чужих» як фактор врегулювання інтересів етнонацій західноукраїнських земель у транзитивний період / І. Монолатій // Гілея (науковий вісник) : Збірник наукових праць. – К. : Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова ; Українська Академія Наук, 2009. – Вип. 24. – С. 390–402.
26. Монолатій І. Суб'єкти партійно-політичного представництва євреїв західноукраїнських земель у транзитивний період / І. Монолатій // Гілея (науковий вісник) : Збірник наукових праць. – К. : Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова ; Українська Академія Наук, 2009. – Вип. 25. – С. 371–388.
27. Монолатій І. Ступінь і характер етнонаціоналізмів : приклади Галичини й Буковини австрійської доби / І. Монолатій // Історико-політичні проблеми сучасного світу : Збірник наукових статей. – Чернівці : Рута, 2009. – Т. 19–20. – С. 158–163.
28. Монолатій І. Етнополітична ситуація в дуалістичній імперії : регіональний вимір / І. Монолатій // Політичний менеджмент. – 2009. – № 1. – С. 152–162.
29. Монолатій І. Категорія інтераціоналізму в системі інструментарію радянського суспільствознавства / І. Монолатій // Держава і право. – 2009. – № 43. – С. 719–726.
30. Монолатій І. “Viribus Unitis”. Інституціоналізація політичної системи Австро-Угорщини : вимушені ініціативи й напівдекларації / І. Монолатій // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. 16. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 39–49.
31. Монолатій І. Партії етнічної більшості як суб'єкти політичних процесів на західно-українських землях середини ХІХ – початку ХХ ст. / І. Монолатій // Історико-політичні проблеми сучасного світу : Збірник наукових статей. – Чернівці : Рута, 2010. – Т. 21–22. – С. 86–91.
32. Монолатій І. Західноукраїнське місто як епіцентр протистояння «іншостей» (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / І. Монолатій // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. 17. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 61–69.

Статті в інших наукових виданнях

33. Монолатій І. Джерела до історії етнонаціональних спільнот у Галичині (ХVІІІ – поч. ХХ ст.) / І. Монолатій // *Nad Wisłą i Dnieprem : Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość*. Seria : Stosunki Międzynarodowe i Globalny Rozwój, Nr. 1 [Pod redakcją Z. Karpusa i I. Sribniaka]. – Toruń-Kijów : Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu ; Kijowski Narodowy Uniwersytet Lingwistyczny, 2002. – С. 241–248.
34. Monołatuj I. Etnopolityczne aspekty polityki narodowościowej Austro-Węgier w Galicji, 1867–1914 / I. Monołatuj // *Nowa Ukraina*. – 2/2006 [Pod redakcją J. Mokłaka]. – Kraków : wyd. Historia Iagellonica, 2006. – S. 9–20.
35. Монолатій І. Політико-соціальне спрямування діяльності політичних партій і громадських об'єднань німців Галичини в австрійський період / І. Монолатій // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – Вип. II–III. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 145–151.
36. Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин в західноукраїнському регіоні : етнополітичний дискурс / І. Монолатій // *Стосунки Сходу та Заходу України : суб'єкти, інтереси, цінності* : Зб. наук. пр. [Наук. ред. І. Ф. Кононов]. – Луганськ : Знання, 2007. – С. 442–448.

37. Монолатій І. Галицька і буковинська ідентичності за імперської доби : феномени, характеристики, етнічний простір / І. Монолатій // Панорама політологічних студій : науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – №. 1. – Рівне : РДГУ, 2008. – С. 143–152.
38. Monolatiy I. Ethnic communities, ethnic minorities and ethnic groups in political science research / I. Monolatiy // Панорама політологічних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – №. 2. – Рівне : РДГУ, 2008. – С. 104–110.
39. Монолатій І. Патент толерантности австрийского императора Иосифа II и галицийские евреи / І. Монолатій // Проблемы еврейской истории [Отв. ред. В. Мочалова]. – Часть 1. – М. : Сефэр, 2008. – С. 118–131.
40. Monołatij I. Fenomen pogranicza i stosunki międzyetniczne w Europie Środkowo-Wschodniej : przykład Ukrainy Zachodniej / I. Monołatij // Феномен пагранічча : польская, українская і беларуская літаратура – уплывы і ўзаемаўзбагачэнне [Пад. ред. С. Кавалева і І. Набытовыча]. – Мінск : Кнігазбор, 2008. – С. 127–143.
41. Monolatiy I. Deutscher Diskurs der westukrainischen ethnopolitischen Sphäre / I. Monolatiy // Форум. Суспільно-політичний журнал. – № 2 (7) : Суспільство на межі : міраж, міф, реальність? – Чернівці, 2008. – С. 57–62.
42. Монолатій І. Проблематика міжетнічних стосунків у Галичині межі XIX–XX століть (На прикладі Франкових *Перехресних стежок* та Гольдemanових *Листів жидівського соціал-демократа про Україну*) / І. Монолатій // TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. – Vol. IV. – Lublin : Oddział PAN w Lublinie, 2009. – S. 179–190.
43. Монолатій І. Город как объект украинско-еврейской конкуренции в Западной Украине (конец XIX – начало XX вв.) / І. Монолатій // Палітычная сфера. Часопіс палітычных даследаванняў. – Мінск, 2009. – № 12 : Горад і палітыка. – С. 93–109.

Матеріали наукових конференцій

44. Монолатій І. Політизація етнічності та етнічна спільнота : поняття, етапи, місце в теорії націоналізму / І. Монолатій // Ідеологія українського націоналізму на сучасному етапі розбудови Української держави. Матеріали міжнародної наукової конференції. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2006 р. [Наук. ред. О. М. Сич]. – Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2006. – С. 184–195.
45. Монолатій І. Етнонаціоналізми в Галичині й на Буковині за імперської доби: компоненти, типологія, класифікація / І. Монолатій // Ціннісно-смысловий вимір буття українського суспільства і перспективи українського націоналізму. Матеріали III міжнародної наукової конференції. Івано-Франківськ, 17–18 листопада 2007 р. [Наук. ред. О. М. Сич]. – Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2007. – С. 405–432.
46. Монолатій І. Етнополітична поведінка рівно- і різностатусних груп на західноукраїнських землях транзитивного періоду / І. Монолатій // Модернізація політичної системи сучасної України: стан та перспективи розвитку. Збірник наукових праць [Ред. Г. П. Щедрова]. – Луганськ : Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2009. – С. 131–134.
47. Монолатій І. «Свої» і «чужі» етнонаціональні спільноти західноукраїнських земель: інтеракції транзитивного періоду / І. Монолатій // Людина. Світ. Суспільство (До 175-річчя філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Дні науки філософського факультету – 2009. Матеріали доповідей та виступів Міжнародної наукової конференції «Людина – світ – суспільство». – Частина V. – К., 2009. – С. 106–108.

48. Монолатій І. Ідентичність у політичному просторі Австрійської імперії: «галицька» модель еволюції ідентитів / І. Монолатій // Наукові записки. Серія «Культурологія». – Вип. 5 (Проблеми культурної ідентичності : глобальний та локальний виміри. Матеріали міжнародної наукової конференції 23–24 квітня, Острогоз – 2010). – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – С. 381–393.

Анотація

Монолатій І. С. Інституціоналізація та діяльність етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини і Буковини). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2011.

У дисертації досліджено інституційні процеси у сфері етнополітики Австро-Угорщини, що стосуються забезпечення прав та потреб етнічних політичних акторів, процесів зовнішньої та внутрішньої інституціоналізації українських, польських, єврейських, румунських і німецьких політичних акторів Галичини і Буковини. На основі поєднання методологічних підходів – символічного реляціонізму, етносимволізму, феноменологічного, структурно-функціонального, системного, а також методології неінституціоналізму, теорії раціонального вибору – висвітлено особливості реалізації владних інтересів, створення політичних інститутів, здійснення публічної політики етнічними політичними акторами. Охарактеризовано нормативно-правову основу формалізації політичної участі громадян, пріоритети політики держави в умовах етнічного пробудження. Простежено генезу етнічного каталізатора політичної мобілізації, визначено співвідношення професійної структури та ліній соціального розмежування в етнічному вимірі. Проаналізовано платформи та стратегії діяльності політичних партій, створених за етнічним принципом. Розглянуті мобілізаційні фактори електоральної та протестної електоральної участі, каталізатори конкуренції між різностатусними етнонаціональними спільнотами, варіативність захисту групових інтересів, компроміси та консенсуси формалізованих та неформалізованих етнічних політичних акторів.

Ключові слова: інституціоналізація, етнічні політичні актори, політизація етнічності, державна етнонаціональна політика, політична участь, політична мобілізація, захист групових інтересів, міжетнічний конфлікт, міжетнічний компроміс, міжетнічна взаємодія.

Аннотация

Монолатий И. С. Институционализация и деятельность этнических политических акторов в Австро-Венгрии (на примере Галиции и Буковины). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Черновцы, 2011.

В диссертации исследованы институциональные процессы в сфере этнополитики Австро-Венгрии, касающихся обеспечения прав и потребностей этнических политических акторов, процессов внешней и внутренней институционализации украинских, польских, еврейских, румынских и немецких политических акторов Галиции и Буковины. На основе сочетания методологических подходов – символического реляционизма, этносимволизма, феноменологического, структурно-функционального, системного, а также методологии неинституционализма, теории рационального выбора – освещены особенности реализации

властных интересов, создания политических институтов, осуществления публичной политики этническими политическими акторами. Охарактеризованы нормативно-правовая основа формализации политического участия граждан, приоритеты политики государства в условиях этнического пробуждения. Прослежен генезис этнического катализатора политической мобилизации, определено соотношение профессиональной структуры и линий социального размежевания в этническом измерении. Проанализированы платформы и стратегии деятельности политических партий, созданных за этническим принципом. Рассматриваются мобилизационные факторы электорального и протестного электорального участия, катализаторы конкуренции между разностатусными этнонациональными общностями, вариативность защиты групповых интересов, компромиссы и консенсусы формализованных и неформализованных этнических политических акторов.

Ключевые слова: институционализация, этнические политические акторы, политизация этничности, государственная этнонациональная политика, политическое участие, политическая мобилизация, защита групповых интересов, межэтнический конфликт, межэтнический компромисс, межэтническое взаимодействие.

Summary

Monolatii I. S. Institutionalization and the activities of ethnic political actors in Austria-Hungary (by the example of Galicia and Bukovina). – Manuscript.

The thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Political sciences on speciality 23.00.02 – political institutions and processes. – Chernivtsi Yuri Fedkovich National University, Chernivtsi, 2011.

The importance and timeliness of the present thesis are determined by a fundamental impact that ethno-national communities can have on building inter-ethnic relations as and when they interact. In view of ethnical diversities, the significance of interactionism becomes particularly apparent when one takes into consideration the fact that ethno-nations, as independent subjects, play a certain role in political processes and predictably defend the solutions to inter-group conflicts that satisfy solely their own interests. Initiatives that are offered by at least one of them and directed at changing or saving the existing status-quo particularly under conditions of a ranging system of inter-ethnic relations, induce counter-acting processes. The societal importance of interactionism is indisputable because common stimuli and group reactions directly affect inter-ethnic relations. Inter-ethnic social distance, as well as the *stranger* and *ours* social-cultural dichotomy caused by the community's cultural resources became the factors that triggered the ethnic principle of how members of a Western Ukrainian ethnic group were structured politically. Therefore, the *stranger-ours* dichotomy existed, as it was a inter-related complex of religious symbols, a living language of daily communications, as well as reflective conceptions of an individual or a certain group of individuals. As some ethnic political actors articulated *we*-interests outside their surrounding, this encouraged the socialization of ethnic group members who through the mediation of parties directed their activities at implementing the interests of ethnic groups. The ideology of the parties that were established on the basis of the ethnic identity and operated in the Western Ukrainian area reflected the interest of party members. The key defining features of the political culture often were the protection of their own interests, readiness to satisfy those interests by means of *strangers*, as well as numerous objective reasons for interethnic antagonisms. They resulted in the ethno-political situation where ethnic political actors of various ethnic communities personalized mostly competing or conflicting institutionalizing forces. Despite of the discrepancies in the ideology and the availability of their own full-scaled spectrum of forces, ethnic parties were unanimous and adamant in demanding to restore their own states. The versatility of their demands was substantially

modified depending upon the availability of a social base for ethnic political actors and a variety of social values preached by individual bearers of ethnic features.

Efforts of the state aimed at building an above-nation multiethnic political nation resulted in establishing/functioning of the competing groups that were represented by political actors who depending upon the status of their ethnic subject played an ambivalent role. Those, who were nurtured by the environment of the leading ethnos, defended state interests, and the others that united members of ethnic minority groups protected against the dictatorship of the first ones. Attempts to politicise the so-called offended ethnicities became a prerequisite for successful protection of their interests. The feedback of ethnic minorities to uncovered prejudice of regional authorities and a vertical system of inter-ethnic relation created by the state were mostly defensive. Herewith, they became the subjects that exhibited an attacking behaviour concerning other ethnic communities, but never against the nation-state. In the ethno-political behaviour of ethno-national communities of the studied chronotope, we differentiate the following distinctive features: protection of languages, demands to introduce autonomy in its territorial and non-territorial variants, reforming of the election law, a fight for favourable conditions to preserve cultural resources of the ethnicity, and protection of other group interests. Dialectics of interethnic relations and activities of ethnical political actors represented mainly a culture of an interethnic competition. As subjects of interethnic interactions faced a challenge of how to protect their group interests, a competition being a dominating factor in group interactionism defined a relevant culture of interactions. In particular, interethnic socio-cultural distances and interaction experiences in various spheres of the public life facilitated the domination of negative attitudes in the ways ethnic groups perceived and evaluated each other. As tolerance for *others* was often manifested at an individual level, mass culture of their interactions was marked by derivatives of non-conformism. Various behavioural patterns of non-conformism differed depending upon an ethno-political situation, but were based on the common denominator of isolating ethno-political behaviour. In view of the dominating tendency in the latter, the type of the culture of interethnic interactions is classified as dialogue- and non-violent-defensive, factors that defined the culture of interactionism of *otherness* as such that differ in the origin of their statuses and roles.

Keywords: institutionalization, ethnic political actors, politization of ethnicity, state ethnic policy, political participation, political mobilization, protection of group interests, ethnic conflict, interethnic compromis, interethnic interaction.

Підписано до друку 27.12.2010 р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк на ризографі. Умов.-друк. арк. 1,9.
Обл. вид. арк. 2,0. Тираж 100. Зам. 23.

Видавництво «Лілея-НВ»
вул. Незалежності, 18/2, м. Івано-Франківськ, 76018, а/с 250
Тел. (0342) 559-170; www.lileya-nv.if.ua; lileyanv@gmail.com
Свідоцтво про державну реєстрацію
суб'єкта видавничої справи ІФ № 8 від 28.12.2000 р.